СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 1-2

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига IV Нова серија Св. 1—2

О УЈЕДНАЧАВАЊУ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Све се чешће чују гласови да у књижевном језику има доста неуједначених особина и да је дужност граматичара да их уједначе. Они знају, обично се вели, шта је најправилније, па имају према томе да поступе.

Овде се допуштају доста назадна схватања о улози граматичара, с једне стране, и о језичком развитку, с друге. Пре свега, у сваком језику има двојних и тројних облика који су сви подједнако правилни и који се зато могу потпуно једнако и употребљавати. Напр. код заменица у дативу имамо подједнако: *том*, *томе*, *тому*, *овом*, *овоме* и *овому* и сл. Све што граматичар може рећи јесте да се у савременом језику најобичније употребљавају у том падежу *том* и *томе*, *овом* и *овоме*, а да је *тому* и *овому* знатно ређе и да већ донекле прелази у архаизме. То исто вреди за локатив (у *том граду*, у *томе граду*), па је и ту *тому* и *овому* знатно ређе. Да ли је потребно и да ли одговара нашем језичком осећању да неко пропише на основу историског развитка нашег језика, а то је чињено каткада и са компетентних страна, да *тому* и *овому* треба употребљавати, и то у дативу, јер то одговара нашем старом језику и, ако хоћете, и прасловенском, а према томе и осталим словенским језицима, а *том* и *овом* да се задржи само у локативу, јер је тако у старом језику, а тако исто и *томе* само у локативу, јер оно садржи старо *том* и новији додатак (партикулски) *е* који се развио у току историског развитка нашег језика. То, наравно, нико ко осећа савремени књижевни језик не би допустио, не само зато што би то значило враћати наш језик уназад и стварати распоред савремених наставака према старом језику, него и нарочито зато што то не би одговарало и његову савременом језичком осећању: облици

на *у* (тому, овому) изазивали би значење које се везује са архаичним облицима. Колико је осећање савременог књижевника у складу са народним језиком, види се и по томе што су облици *тому* и *овому* и у народном језику ређи од облика у дативу *том* и *томе* или *овом* или *овоме* (исп. Маретића, Грам. и стил. II изл. 172). За Вуков језик Маретић је навео само један пример употребе оваквих заменица уопште са тим наставком (*никому не казуј* у прев. Нов. зав. Мат. 8, 4); међутим код Даничића има таквих примера доста (ibid.) јер се Даничић у том правцу држао других мисли него Вук.

Занимљиво је запитати се, зашто у Вукову језику или у књижевном језику уопште нема облика *нашеме* поред *нашем*, *нашему* у локативу или дативу (исп. такође *њим*, *њиме*, али обично једино *њему* и ретко *њем*, али не и *њеме)*. Уствари, у неким крајевима (као напр. у Босни и Херцеговини) има и *нашеме* и *њеме* и сл., и то у сасвим обичној употреби; али та употреба још није прешла границе покрајинских особина које би се наметале својом неопходношћу књижевном језику. Зато оне остају изван њега.

Из овога се види колико је наш књижевни језик још жив, пун полета и неукалупљености и како је чврстим везама спојен са народним језиком. Да се обазремо на особине његове које су са овим у вези. Поменуо сам да се облици *овому*, *тому* полако губе, иако још постоје у извесној употреби; међутим код личне заменице *он* — *њему* је једини општи облик датива и локатива; *њем* у дативу и локативу је сасвим ишчезло, а и у народним песмама је знатно ређе неголи *њему* (Маретић, 159). Па не само то, већ код заменице *он* и у другим падежима налазимо старе (неокрњене) облике као *њега*, док код присвојних заменица имамо читав низ облика, напр. у генитиву: *мојега*, *мојег*, *мога*, *мог* (у дат. *мојему*, *мојем*, *моме*, *мом* и сл.). Све је то тако и у нашем језичком осећању и све се то држи заједно врло чврсто. Свако мешање граматичара да се то преудеси према историској граматици — значило би грубо насиље над језиком. Граматичар има да иде за језиком: оно што је у њему постало опште, да забележи као такво, што је почело да се губи и да због тога добија нове преливе у значењу, да га

као такво изнесе, а што се у неком месту или крају јави као новина, — да то и изнесе као покрајинску црту. Његова је дужност и да рече: да ли се том покрајинском цртом попуњава каква празнина у језику, и да на то скрене пажњу, или је то само двојни, или тројни или уопште напоредни облик поред онога или оних који су се већ и дотле употребљавали, (в. сличне примере НЈ III Н. С. 3—4, 128—144).

Све се ово нарочито лепо види у акценту говорног књижевног језика; и ту има и двојаких и тројаких изговора, најчешће различних у језику исте језичке заједнице. Напр. *лейо̄та* — акуз. *лѐпоту*, али и *лейо̄ту*, *лòвачкӣ;-ā,-ō* и *лòва̄чкӣ,-ӣ,ō, лòкати, ло̏чēм* и *лóкати, ло̏чēм, дòвожēње* и *довòжēње, ма̏хала, ма̑ла* и *мáла, ма̑х,* ген. *ма̏ха* и *ма̑х, ма̏ха, илетéмо* 1 л. мн. и *илѐтēмо* итд. За сваки од ових двојних или тројних облика могу се наћи оправдани језички разлози, али и за њих вреди оно исто што и за двојаке или тројаке гласовне варијанте или за сличне облике. Код акцената и дужина тешкоће су много веће неголи код гласова или облика јер њихова система није увек тако чврста (мислим на посебне говоре) као код гласова и облика. Зато се у овом правцу за наш књижевни језик узима као главно или опште мерило Вуков или Даничићев језик. Ја велим као „главно“ или „опште мерило“, због тога што и у књижевним центрима у којима се говори добром акценатском системом има тако дубоко укорењених, а у извесном правцу оправданих, отступања од Вукове и Даничићеве акцентуације да њих не можемо просто одбацити. Напр. у нашем језику од глагола учесталих типа *довòдити, довòзити, завòдити, изнòсити. донòсити* итд. у Вукову језику остаје увек акценат инфинитива код глаголских именица, дакле: *довòђēње, довòжēње, завòђēње, донòшēње* и тако увек; међутим у савременом књижевном језику источног центра увек је акценат према садашњем времену (тј. *дòвозӣм, за̀водӣм, ѝзносӣм, дòносӣм* и сл.), дакле: *дòвожēње, за̀вођēње, ѝзношēње, дòношēње* и сл. — читава лепо ограничена система. Оба се облика са историске тачке гледишта могу бранити и зато су оба правилна. Ми ћемо давати преимућство ономе који се у нашим крајевима искључиво употребљава, али дајемо и осталим центрима право да употребе други обик. И све ће то бити донде докле не преовлада

свугде један облик за који ће бити везано језичко осећање целине.

Са ових разлога код акцената има више неодређености него код других облика: зато је ту остављена и већа слобода. Али и та неодређеност и та слобода морају бити у духу осталих особина нашег књижевног језика: прво, да заиста одговарају изговору у народу; друго, да претстављају особине развијене у духу акценатских система нашег језика и, треће, да не демантују основне законе употребе силазних и узлазних акцената у нашем језику (в. НЈ н. с. II 227-237, III 149-153, 226-241).

Из ове кратке анализе неколиких облика, а и други су њима мање или више слични, излазе општија правила о употреби речи и облика у нашем књижевном језику:

а) Двојне и тројне облике који су се у нашем језику развијали треба сматрати као богатство језика, а не као нагомилавање непотребних образовања која коче лако савлађивање нашег језика. Језик ће у току свога развитка умети да употреби те синониме или за различну службу или за различне преливе у значењима.

б) Покрајинске речи су такође богатство језичко. И оне имају права да буду употребљене када то потребе стила или језика некога писца затраже. Да ли ће оне постати општејезичке или остати само као покрајинске речи, зависи од њихове изразитости и способности да попуне какву празнину у општем књижевном инвентару. Зато у речницима и другим помоћним књигама за познавање књижевног језика њих треба износити напоредо са општекњижевним речима. Тако исто треба износити и двојне или тројне облике у којима се износе оправдане црте установљеног система књижевног језика.

в) Одавно је позната основна карастеристика нашег књижевног језика која је сва у пуној примени демократског начела: у књижевном језику може бити оно што је у народном језику или што се по правилима нашег језика из народних црта правилно развија. Али ако се више црта за исто значење развије на различним тачкама наше територије, онда има права на општу употребу у књижевном језику оно

што се распрострло или на већину народа или на већину књижевника. Караџић је добро осећао да је ово иста ствар са два лика: оно што је обично у народном језику, обично је и у језику књижевника у којих наш књижевни језик живи правим животом народног језика.

Онда кад је било тако мало демократизма у свету, кад га је било и у нашој земљи врло мало, у књижевном језику нашем он је остварен у потпуности — захваљујући проницљивом духу великога Вука.

Може ко запитати после овога: шта су погрешке у књижевном језику? Јер ако су књижевници по правцу свога рада и духу своме у исто време и народни књижевници, то значи да се њихове грешке налазе у народном језику. А то би значило да и народ у свом језику греши. Па зашто, онда, у једним случајевима називамо особине народног језика правилним, а у другим — погрешним? Зар и то нису само двојни или тројни облици као и они које напред поменусмо?

Признавање за извесно време само једних облика као правилних истиче из социјалног или друштвеног значаја сваког књижевног језика, с једне стране, и граматичких језичких система, с друге. За све напред побројане случајеве ми смо и нарочито истакли или да су се непосредно доследно развили или да се могу оправдати самом језичком системом, тј. да су напоредни правилни облици. Онако како већина народа говори — особина је најзад и саме системе књижевног језика. Али појединачна особина, ма где се у нашем народу јавила, која се противи установљеној језичкој системи — грешка је према ономе што употребљава већина народа и што претставља општу језичку систему. Несумњиво је да и „грешка“ има својих разлога и оправдања, јер се и она извршила према особинама народног језика, али је она у ово време „грешка“. Напр. у савременом језику често се употребљава неправилно *донешен* место *донесен*, јер у системи тога глагола нема никаквог разлога да се *с* претвори у *ш*; али од учесталог глагола *доносим* који се употребљава у системи глаголског вида према *донесем* има правилно *доношен*; одатле је, због те везе међу тим глаголима и по значењима и по глаголском виду, унесено *ш* и у облик *донесен*,

те гласи данас код многих *донешен*. Граматичар не прима облик *донешен* зато што се противи глаголској системи *донесем — донесен*; али он ће то моћи чинити само дотле докле облик *донешен* не постане општи. Када то буде једнога дана, а можда тај дан и није далеко, мораће у систему глагола *донети* ући и *донешен* као обавезни облик, а *донесен* или као архаичан или да буде одбачен као облик који се сасвим изгубио. И то не би било ништа необично за систему тога глагола, јер и његов инфинитив *донети* место старијег *донести* развио се према аористу *донѣх* (место још старијег *донѣс*), развио се, дакле, по угледању на облик који је био у истој системи, али је припадао другој употреби. Ја бих могао навести читав низ облика који још непрестано према системи књижевног језика претстављају грешке, али према широкој употреби можда би имали права да затраже да буду примљени као општи. Зато је тако тешка борба са њима наших граматичара.

Из овога се види да је потребна и извесна ревизија књижевних језичких система ако желимо да у потпуности одржимо демократичност основних принципа нашег књижевног језика. То је дужност наше т. зв. нормативне граматике. Она није у томе да прописује (или „нормира“) извесне особине у језику, него да се тачно обавести колико су извесне особине језичке прешле границе индивидуалне или покрајинске употребе и постале општејезичке. Тада оне улазе, по неопходности примене демократског принципа оствареног у нашем књижевном језику, и у језичке системе књижевног језика.

Ово се, мислим, и само по себи разуме. Али ипак захтева да учинимо извесне напомене и ограничења или бар да извесним појавама дамо њихово право место.

Наш књижевни језик — народни је језик употребљен у књижевности. Познато је такође који народни дијалекти чине његову основицу и познато је такође и то, да се величином те основице наш књижевни језик одликује, повољно за себе, од многих великих књижевних језика. Није код нас књижевни језик једног краја наметнут другим крајевима као што је било код других књижевних језика (француског, тали-

јанског и сл.), већ је књижевни језик код нас слободан савез језика књижевности и народног језика. Тај се савез очувао и данас, и у различним деловима наше земље он је дао различна достигнућа. Народни језик још се стално пробија кроз књижевни језик, на првом месту, зато што се људи из народа пробијају стално у прве редове наше културе, и тако стално освежавају везу између књижевног језика и народног, а, друго, и зато што је код претставника нашег књижевног језика још жива народска струја онако како је она од почетка стварања нашег књижевног језика у њему остварена. Према структури наше земље, према демократском развитку њеном, нема изгледа да ће се у догледно време тај савез разрушити. Зато ће процеси развитка народног језика и књижевног још дуго време ићи напоредо и зато ће се творачки дух народног језика стално осећати у књижевном. Ето због чега ће ревизија нормативне граматике бити стално код нас на дневном реду.

То је сасвим природно. Али исто тако је правилно да се књижевни језик не мења често. Књижевни је језик оруђе културе, и зато он мора бити увек до извесне мере стабилан. По писмености претставника једне заједнице мери се висина културности једног друштва. Зато се књижевни језик не може стално мењати, иако се његова основица — говорни књижевни језик, исто онако као и народни језик, стално мења. Али се ипак не може оставити код нас да јаз између књижевног писаног језика и говорног или народног постане онако велики као што је постао у многих високо културних народа. После извесног времена тај се јаз мора засути, да би се непосредна веза између народног језика и књижевног успоставила, и то утолико пре што ће у говорном књижевном језику и народном бити тада свега што је за то потребно.

Зато се и народни и књижевни језик морају стално посматрати и грађа о њима мора се стално и купити и класификовати, да би се једног дана потребна ревизија могла извршити. Да ли ћемо извесне особине, које се у току времена буду јављале, називати просто грешкама или отступањима од књижевне системе која се не могу допустити — то нема великог значаја. Али се једном утврђена система мора

одржавати до нове ревизије. Она ће помало у неким својим деловима застаревати, то је несумњиво. Ми и данас већ не употребљавамо извесне језичке особине које је Вук употребљавао, а развили смо друге које су се код њега тек у зачетку налазиле. То је донео сам језички развитак и за то није потребна никаква ревизија; али има појединачних особина-грешака које се код наших писаца стално одржавају иако граматичари — са Вуком и Даничићем на челу — устају против њих више од једног века. Међу тим грешкама свакако ће бити и таквих које су нашом језичком територијом толико овладале да о њима мора повести рачуна и наша нормативна граматика.

Када би требало извршити поменуту ревизију и како је треба извршити? Када се за то накупи довољно поуздане грађе која се мора сакупљати зналачки, научним методима који ће се применити у различним правцима. Када та грађа и обилношћу својом и значајем буде давала довољно оправданих разлога да се таква ревизија предузме, њу ваља и предузети. А то ће одредити и њу ће извршити они којима само друштво наше буде ставило у задатак да споразумно утврде главне тачке опште, нормативне граматике. Да то тачно учине, помоћи ће им сам развитак нашег говорног књижевног језика и народног.

Наш језик, исто као и сваки други књижевни језик, који је снажно средство наше културе и наш најближи пратилац у свима догађајима и нашег живота и живота наших народа, заслужује да га са свих страна брижљиво негујемо, чувамо његово богатство и његове лепоте, да бисмо га, у што већој потпуности, предали новим поколењима која ће даље развијати и једно и друго.

А. Белић

ЗНАЧЕЊЕ ПРИДЕВА С НАСТАВКОМ -АСТ И ЊЕГОВИХ ВАРИЈАНАТА

I

Придеви образовани завршетком *-асш* и његовим варијантама упућују на решавање два основна проблема: један о односу семантичког момента према етимолошком у вези са нијансама значења, и други о ширењу оваквих образовања у вези са односом према придевима сродних значења, дакле, у вези са појавом која се може назвати борбом наставака.

Стојан Новаковић, у својој Српској граматици (у Београду, 1902, с. 120), доста упрошћено износи да такви придеви изведени од глаголске основе означавају „особину проузроковану оном глаголском радњом која је у употребљеној основи"; придеви пак изведени од именичких основа су носиоци сличности с предметима које означују те основе; међутим придеви постали од придева имали би у основи исто придевско значење, само изражено у мањој мери. — Овакво стање би, углавном, одговарало нијансама онаквим какве су дате у Рјечнику Вука Караџића: *здепасш,* с ознаком особине, „човјек понизак и крут"; *цвјеташш* „eine Blösse an der Stirne habend, macula in fronte praeditus", *чарапасш* „као да је обуо бијелу чарапу" (за коња), *мајмунасш* „äffisch, simiae similis", *рачвасш* „gabelförmig", док су неки потпуно одвојени од основне речи, као *пупчасш* „gewölbt"; придеви пак за ознаку нијансе боје протумачени су као деминутиви: *зеленкасш* „grünlich, subviridis", *модрикасш* „bläulich, sublividus", *плавешникасш* „bläulich, subcaeruleus", *црвенкасш* „rötlich, subruber", тако и *беличасш,* међутим код придева *граничасш* (за свилу) Вук Караџић је осетио разлику, те са резервом даје објашњење „може бити да значи црвен", док је стварно значење „са шарама (свила)", тј. шарена (в. стр. 23).

У Т. Маретића (Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1899, с. 250—251, 252, 254, 256, 258) нема довољно прегледности. Пре свега он само код малог броја придева даје нијансе значења, а класификовао их је формалистички, по варијантама наставка *-аст*, — док стварне нијансе не одговарају таквој етимолошкој класификацији, која би се могла допустити само уз унутрашњу семантичку анализу код сваке такве групе придева. Отуда и онде где даје значења имамо нетачно објашњење нијансе: *рачваст* није „налик на рачве“, него у облику рачава, који има рачве; *седласт* није онај „којему су леђа уздигнута као седло“, — већ „који има облик седла“; *дрвенаст* није као у Вука „ligneus“, већ „који је као од дрвета“; *кусаст* му је „кус“, а *крњаст* — „крњ“, тако и *риђаст* — „риђ“, *сиваст* — „сив“. — Између основног и изведеног придева по њему „нема разлике или никакве — или је сасма незнатна“, а не каже каква би то разлика била — осем за *округласт* „мало као умањено према округао“. — Варијанте са *-оласт*, *-ораст*, *-ичаст* јављају му се као придеви нормалног значења: *мрколаст* „мрк“, а *враголаст* „као враг“, и сл., мада ће нам даља анализа показати извесне разлике. Међутим, опет формалистички, ту се за *-каст* везује деминутивност — *црњкаст*, *црвенкаст*, *руменкаст*, *мркаст*, *зеленкаст*, *жућкаст*, — истичући да овакви придеви „значе некакву боју“; за *бјеличаст* каже да је „мало бијел“, а не истиче отступање код *галичаст*, коме даје значење „црн“.

Међутим и доследнији и прегледнији приказ дао је М. Стевановић (Граматика српскохрватског језика, Београд, 1951, с. 278). Он се, с правом, у овом кратком прегледу осврће на придеве изведене од именица и од придева, јер се оних неколико које А. Белић назива усамљеним случајевима јављају веома ретко (*чубраст*), а они изведени од глагола су постали самостални, изгубили етимолошку везу са глаголом од кога су постали (*злепаст* и сл.), те се њима асимилира и *јогунаст*. Две основне етимолошке оријентације, пак, стварно су везане за главне правце развијања значења ових придева, с једне стране изведених од именица, с друге од придева. За прве (*зељаст*, *пепељаст*), истиче моменат сличности са основним значењем саме именице, а за друге — да имају значење

основног придева а с нијансом слабе те особине (*мркаст, сиваст*). Психолошко-језички, дакле, добро је нарочито то што овај моманат није назван деминуцијом, већ нијансом особине изражене у мањој мери, и таква нијанса се, за придеве изведене на *-ичаст, -каст, уљаст, -ушаст* (*беличаст, жућкаст, зеленкаст, црвенкаст; дугуљаст, кривуљаст, белушаст, лепушкаст*) даје конкретнијим објашњењем „с нешто беле, жуте, зелене, црвене боје", „унеколико дугог или кривог облика", „с нешто лепоте".

II

У прегледу придевских формација овога придевског типа А. Белић, у својим литографисаним предавањима (Савремени српскохрватски књижевни језик, II део — Наука о грађењу речи, Београд, 1949, с. 161 и д.) даје полазну тачку и основу за дискусију, уочавање кретања нијанси ових значења и њихово поларизовање. Као најопштије значење и основа опште семантичке вредности овога типа била би „сличност по каквој особини". С обзиром на извођење придева овога типа, А. Белић их класификује у четири групе: усамљене (*јогунаст, чубраст*), од именица (*богаљаст* и сл.), од придева „без измене значења" (*дрвенаст* и сл.), и од глагола, за које тачно наглашава да су ретки (*заошиљаст* и сл.). Он истиче најзначајнија проширења — *-каст, -љаст,* — и ова образовања би имала деминутивску нијансу (*зеленкаст*), дакле ипак исказују „особину придева у мањој мери".

Из досадање дискусије, а нарочито из овог прегледа, виде се основне линије за улажење у детаљнију анализу разних нијанси појединих од ових категорија, и у ком смислу треба усмерити даљу дискусију, да би се извели закључци под којим су се условима, релативно, усталиле нијансе, и какав је унутрашњи семантички однос између наставка као структуралног елемента и самог основног значења основе.

Пре свега, из примедаба учињених Маретићевој Граматици, јасно је да ни у овоме случају, као уопште код семантичких студија, тежиште не треба да буде на етимолошкој оријентацији, мада се ни она не сме потпуно занемарити. Етимолошки моменат треба узети као коректив, са разма-

трајањем изразитих појава борбе тежишта семантичког потенцијала сродних морфема, борбе наставака, што води стварању варијаната, контаминацијама и диференцирањима. — Главно тежиште анализе треба да буде на семантичкој интерпретацији. Примери како их је класификовао Маретић јасно показују да се нё сме узимати за основу ни шира етимолошка веза (при детаљној анализи значења) онде где је та веза прекинута, где је изведени придев постао еманципован, „осамостаљен". Већ и нормално језичко осећање показује велики број таквих етимолошки независних придева, који су изгубили везу са етимолошком базом из које су постали, и то не само код изведеница од глаголских основа, него и код оних изведених од придева. Уз анализу треба покушати да се уочи и узрок оваквих појава.

Као централни и најуочљивији проблем јавља се код многих од ових придева тако названа деминутивност. Питање је до које је мере проширена ова особина, и за који се језички моменат она везује, управо у којој се узрочности јавља; у вези са овим, пак, поставља се и друго питање: да ли је ту моменат праве деминутивности, или неке појаве „деминутивоидне" природе.

Издвојено се појављује потреба да се објасне придеви сложени с овим наставком, као *дворогаст, суховрхаст,* које наводи и Маретић, а нарочито у односу према *дворог*, *суховрх;* уз ове придеве спадају и *белоликаст*, *бледоликаст*, *црномањаст.*

Посебан пак проблем био би: како се развијала ова придевска категорија, да ли је жива, продуктивна, под којим се условима ширила, и како се то огледа у извесној ближој временској перспективи, кроз речнике и речничку грађу Академије наука, као и у савременом језичком осећању.

Да би нам цела даља дискусија била управо ослобођена од етимологизирања, треба претходно разгледати основну етимолошку вредност типичног наставка *-аст,* и његову вредност у перспективи словенске језичке заједнице, у вези са његовом структуром. — В. Вондрак (W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik, I Götingen, 1906, с. 447—448) дао је релативно доста места разматрању тога наставка: „Es ist möglich, dass hier eine Verquickung des Suffixes *-aso*

(z. B. in b., sloven. *bělasy*, ebenso klr. *bilasyj*, p. *białasy* „weisslich", mit dem vorhergehenden (vgl. *bělovatъ* „subalbus") vorliegt". Он даље истиче да је тип новога, тј. контаминованог наставка био нарочито „омиљен" у словеначком и српскохрватском, а уз њих иду и ст. слов. *duplinastъ*, „cavus", *krǫgovastъ* „rotundus" и др. Он такође истиче деминутивност придева изведених на *-каст* у слов. (*belikast*, *bledikast črnkast)*, као и у српском. Међугим, за руски и пољски Вондрак наводи примере очигледно са амплификативним значењима, напр. рус. *usastyj* „mit grossem Knebelbart" или пејор. *legastyj* „faul"; пољ. *bełwaniastyi* „aus grosscn Klumpen bestehend".

III

Као што је већ навођено, основна вредност придева на *-аст* јесте сличност. Конкретно пак уз ово констатовање сличности показује нам се више нијанси у њој, као да имамо неку врсту степеновања.

Највећа група је ових примера у којима је тежиште семантичког потенцијала управо на основи од које је изведен придев, где је вредност именице регенс новог придевског значења, и где је формантом *-аст* успостављен однос извесне нијансе сличности. — Тако је *коритаст* неки предмет или део земљишта који је као корито, који има облик корита; *кашикаст* је као кашика, у облику кашике; *садласт* означава оно што личи на седло (о коњским леђима, упор. песму Јов. Јовановића Змаја Циганин хвали свога коња); *српаст* је месец — „полумесец" облика српа; *срцасте* су „шаре" изрезане од хартије или мотиви веза у облику срца; *решеткасто* је нешто што личи на решетку, а *мрежаст* предмет личи на мрежу: *мрежасто лице (борама замрежено лице*, у једној скици В. Петровића); *звонаст* је цвет у облику звонцета, *штитаст* је у облику штита, а одговарајући облици условљавају значење *криласт* (за листиће цветне крунице који личе на крила); *лепезаст* је као лепеза, *шиљаст* у виду шиљка. — Код оваквих придева упоређивање као основа семантичке вредности почива углавном на визуелном утиску. Међутим такво упоређивање може почивати и на комбинацијама са так-

тилним сензацијама, напр.: *кадифаст, баршунаст, паперјаст, свиласт* — мек, који изазива пријатан осећај додира као кадифа, баршун, паперје, свила; *вунаст* даје утисак вуне; *сунђераст* је шупљикав али и мек као сунђер; *папираст* је лак и мек као папир, као танка хартија. Ипак их је највише засновано на сличности по облику, а нарочито онде где имамо у основи упоређивање са плодовима карактеристичног облика: *јагодаст, купинаст, крушкаст, јабучаст*, па је томе слично усмерено и значење *јајаст*. Интензитетом нешто блажа нијанса, оно што личи, што опомиње на нешто била би *гроздаст* — *гроздасте* цвасти по структури потсећају на грозд (Грађа Института за српски језик, Црногорац, Ботаника, 146); цветови и плодови биљака, нарочито воћа, могу бити *гроздасти*, на пример: Таласали су се венци... белих *гроздастих* цветова воћа (М. Вукасовић, Беп, Коко и Ко, 75), а и жлезде могу бити *гроздасте* (Дивац, Зоологија, 97); разуме се да овакав придев може добити и друго значење „који на себи има грожђа": То су опале, турске куће са широким и *гроздастим* чардаклијама (Скерлић, Писци и књиге I, 72). Придеви *прутаст, шибљичаст, цеваст*, карактеришу предмете налик на прут, шибљику, цев. — Сличност се може заснивати на поступцима, према понашању, схватању: *детињаст* (дијал. *ђетињаст*) није само онај који изгледа као дете (врло младолико лице), него и онај који поступа као дете: наиван, неозбиљан (С. Ћоровић, Из моје домовине, 150; Б. Ћопић, Изабране приповијетке, 27); *ђетласт* је не само шарен као детлић, него и живахан: у чему се назире контаминација значења са *ђетињаст* (пиле, човек: Грађа Института за српски језик из Баније, збирка Ј. Воркапића); *мајмунаст* личи на мајмуна по својим поступцима: подражава, имитује као што чини мајмун, што Вук Караџић преводи са „äffisch, simiae similis"; слично је донекле и код значења *пастушаст* „ајгировит".

Најзад, такав однос може бити и по кинетичком моменту — *жмиркаста* = *жмирава* светлост је она која, персонификовано схваћена, жмирка, која специфично трепери; исто тако има оваквих придева заснованих на извесном односу сличности по акустичком утиску — *жуберкаст* = *жуберкав, жуборав*, који тихо, помало жубори, који жуберка (в. даље).

Код знатног броја придева ове формације значење се ослања на неки карактеристични детаљ. *Корасто* није оно што личи на кору, већ што има битну особину коре, а то је крутост, нееластичност. У највише случајева истицању таквих детаља одговарао би предлог *са* у одредници: *коренаста* биљка има корен као нарочито карактеристичан део (Rj. Ак.); *брадаст* је човек са брадом, и то великом; *бокаст* је суд са изразитим боковима, или човек — жена са јако развијеним боковима; *трбушаст* је са изразитим трбухом; *зупчаст*, *рецкаст*, *четинаст*. *бодљикаст*, *ивичаст*, *ћошкаст* — са зупцима (точак), са рецкама (марка), са четинама (гране),са бодљама (јеж) и сл., а *ћошкаст* има и фигуративно значење (за нарав, за човека који има такву нарав); *коласт* је по Караџићу „ишаран на кола“ (аздија), тј. са „колима“ и кружићима, а *колутаст* — и у облику колута и са колутима; *пегаст* је са пегама, а *тачкаст* је са тачкама на себи и сачињен од тачака (*тачкаста линија*), а *кљунаст* „у облику кљуна“ и „са кљуном“.

Као нарочита група истичу се такви придеви са карактеристичном особином за жива бића, чешће за животиње, некад и за човека: *лисаст* је коњ са лисом на челу, а *путаст* — *чарапаст* по Караџићу је коњ „у којега је нога донекле бијела, као да је обуо чарапу“, тј. као да је са чарапом, као да има чарапу; *брњаст* је коњ са белим над ноздрвама; *griваст* је коњ са дужом гривом (Грађа, Терминологија М. Вуковића); *ћубаста* је кокош са ћубом на глави, а *ђерданаста* је стара срна са белим око врата; *абрашаст* — *пегаст* је „са пегама по лицу“ (Л. Комарчић, Бездушници, 36); *бубуљичасто лице* је са бубуљицама, на коме има бубуљица, али *бобинкаст* не означава човека са бобинкама, већ онога који је имао бобинке, који је „нагрђен бобинкама, богињав“ (D-r Ivan Dežman, Rječnik liječničkog nazivlja, 12), дакле — са траговима те болести. Занимљиве су ситуационе нијансе у којима се јавља *грошаст* „шарен на грошеве“ — По јасној неранџастој длаци виде се или сасвим округле, ил’ *грошасте*, као угљен ил’ мркоцрне пеге (Матица, лист за књижевност и забаву III, 1860, 908), а за таквога коња Ј. Новић каже и *пуљаст* — са шарама облика дугмади; међутим придев *грошаст* квалификује и руменило на образима

при узбуђењу: Образи свежи и лепи, *грошастим* руменилом обливени (М. Шапчанин, Целокупна дела V, 121).

Непосредно на овакву нијансу наслањају се придеви *смоласт* „који садржи смоле" (разне материје, дрво), *ђераст* „који има ђера у себи" (*ђераста земља*, Грађа Института за српски језик, из Црне Горе, збирка А. Јовићевића), слично и *вапнаст*. Даље, *шљункаста* стаза је посута шљунком, дакле — са шљунком; *капљичаст* се састоји из капљица; *хрскавичаст* је од хрскавичаве материје, а тако и *рожаст* — не сличан рогу, већ чија је материја слична материји рога, са материјом сличном рожној; *седефаст* је „као седеф", али и „од седефа" (*седефаста лоптица*, за *бисер*, Република, 9 септембра 1952 г., с. 8), али *стакласт* је само „као стакло"; *таласаст* је са таласима (водена површина), поред тога што може бити и у виду таласа (фиг., равница), али *брежуљкасто* земљиште је са брежуљцима, сачињено од брежуљака.

IV

Ситуационо условљене нијансе показују, као што смо видели, углавном из прве групе: и сличност и истицање карактеристичног детаља; *змијаст* може бити бич, камџија, пут, пошто личе на змију у покрету, јер и само кретање може бити *змијасто*, дакле, карактеристично за змију; *чипкаст* је „са чипком", а и „у виду чипке"; *плочаст* је који има облик плоче (зараван), али и који је од плоча начињен (оклоп); *кукаст* је штап са куком, док *кукаст* нос личи на куку; најзад *бршљанаст* је (за биљку) који личи на бршљан, „који је врсте бршљана" (д-р Гостушки, Лечења болести лековитим биљем, 80, али и „обрастао бршљаном" (за брег, у Папакостопулосовом преводу Антигоне).

На овај начин придеви типа на *-аст* додирују се по значењу са придевима блиских значења, нарочито са онима на *-ав* и сл. Тако *шкрбаст* може да има ситуационо синонимну вредност са *шкрбав*, кад се тиче зуба; али човек *шкрбастих* зуба није *шкрбаст*, него *шкрбав*. Тако је *кораст* „са изразитом кором", а *корав* „који је добио кору", „који се претворио у кору" (хлеб). *Главаст* је ређе у значењу *глават* (човек), док су *брадат* и *брадаст* истосмерно семантички оријентисани

са разликом у интензитетској нијанси: *брадат* — који има велику браду, *брадаст* – који је карактерисан повећом брадом; слично је и са *плећат* — широких плећа и *плећаст* — код кога се плећа истичу као карактеристичан детаљ. Обично су значења и нешто јаче диференцирана, као *блатњав* = *блатан* (пут) — пун блата, док је *блатаст* — у виду блата. Међутим *бобуљаст* корен је са бобулама и у облику бобула (Zwiebelwurzel), док је *бобуљав* — са бобулама, обележен, окарактерисан бобулама; *крстаст* је — са знаком крста и у облику крста, а „*крстав*" и не постоји.

Међутим има неколико случајева придева оваква два типа где су се нијансе значења укрстиле. Тако реч *бобичав* је онај који садржи бобице (месо), и та је нијанса главна, најобичнија, а отуда *бобичав* „крастав", „губав" (по Бакотићу), дакле: са бобицама, са трагом бобица, док *бобичав* може карактерисати и онога који има облик бобица; супротно томе, придев *бобичаст* би имао као прво, обичније значење везано за облик „који је налик на бобице": (Љуспице) зрењем семенке нарасту и добију *бобичаст* изглед (Ж. Јуришић, Јестественица II, Ботаника по Г. Бонију, 1922, 157; Изгледа као гладак *беличаст*, *бобичаст* камен, Ј. Грчић, Матица IV, 107); Савише јој око главе венац *белобобичастих* цветића (Шапчанин, Сањало, 206): на ову треба упутити другу нијансу претходне речи, а обрнуто — за прво значење придева *бобичав* треба везати друго значење *бобичаст* — који има бобице, који се састоји из бобица, јер је оно главно, на пример: У шкриљавим стенама настаје слојевитост, те оне постају *кристаласте* или *бобичасте* (Ј. М. Жујевић, Општа Геологија, 164). — Сличан је однос између формација *брадавичав* и *брадавичаст*: код прве речи главно је значење „који има брадавице", „који је посут брадавицама", а то значење као споредније и као ређе налазимо и код речи *брадавичаст* — Бујача има много боље месо за јело од дулека..., само јој је тврда и често *брадавичаста* кора (Д-р Ђ. Радић, Повртарство, 247; напротив основно и најобичније значење придева *брадавичаст* је „који је облика брадавице" — Прсти на ногама код птица грабљивица су дугачки

и имају оздо *брадавичасте* рапе (Д-р Л. Докић, Аналитички и систематски преглед животиња у Краљевини Србији, I део — Кичмењаци, 34), У устима на деснима, језику и уснама често се виђају код паса *брадавичасте* израсли (Владимир Ђорђевић, Терминологија, 258); Нападнута места на плоду кајсије орапаве и окрасаве, тј. прекрију се *брадавичастим*, малим израштајима (Павле Вукасовић, Најчешће штеточине наших воћака, 87); према томе за лице *брадавичаво* може се рећи и да је *брадавичасто*, а за израсли на корену и сл. које су *брадавичасте* ређе би се рекло да су *брадавичаве; жиличаст* и *жиличав* гранит је гранит са жилицама, а за *жиличасте* шаре не може се рећи да су *жиличаве*.

Такав додир значења не налазимо између придева са *-ав* и *-аст*, ако овај други означава квалификациону нијансу у блажем степену: *кориласт, узбрдаст, ваздушаст, лепезаст, снопаст, цеваст, левкаст, гранкаст, обличаст, копљаст, сабљаст, буцмаст*. Али уз ниансу „онај који је са неком особином“, постоји напоредна употреба, тако: *сушичаст — сушичав, чекињаст — чекињав, граничаст — граничав, бркљичаст — бркљичав, кончаст — кончав* (боранија), а ово нарочито када је везано за динамику глаголске вредности: *штркљаст — штркљав, торпчаст — торпчав* (реп), чак и онде где нешто делује: *бркљичаст — бркљичав, сланичаст — сланичав* (вода), па и у комплетивној релацији: *киселаст* и *кисличав*. Овакав однос наслања се на кинетички моменат, ту је најближи додир ова два типа: за светлост може се рећи *жмиркава* и *жмиркаста* — ако светли као да помало жмирка, она је *жмиркава*, дакле — ако је тежиште говорног потенцијала на динамичком моменту; ако је пак тежиште на оптичком утиску посматрања — она је *жмиркаста*, а у таквом је односу и *титрав* према ређем *титраст*. Слично је са односом *жуборав* и *жуберкав* — *жубораст* и *жуберкаст*, па је *колутав* „који колута“ — Са сивим колутавим очима (Ђ Верга, Дон Ђеузалдо, прев. 33), а *колутаст* је „са колутима“. У основи, дакле, ови малобројни примери преко глаголске именице одржавају потенцијалну динамичку оријентацију, нијансе пак условљава психо-физиолошки мо-

менат оријентације кинетичке врсте усмерене било визуелно (*жмиркаст*), било акустички (*жуборкаст*), и ово све утиче на извесно чување везе са основним глаголом, при чему се нијанса деминутивности, управо ублаженога значења ослања и на глаголску и на именску природу глаголске именице. Међутим *водњикаст* је просто еквивалентан придеву *водњикав*.

У овој борби наставака очигледно продире *-аст*, јер у више случајева он се показује и као релативни носилац значења карактеристичних за *-ав*. То нам типично показује пример од пок. Јована Жујевића, академика, који је имао добро језичко осећање свог доба и који употребљава доследно придев *шкриљав:* У *шкриљавим* стенама настаје сложеност, те оне постају *кристаласте* или *бобичасте* (Општа геологија, 164). Тако он супротставља смер семантичког потенцијала *шкриљав* смеру потенцијала *кристаласт, бобичаст* тј, *грануласт*. Међутим у геолошкој терминологији продире све више придев са *-аст* — *шкриљасте* (стене), као што имамо и *лапораст* — *лапорасти шкриљци, живчаст, жиличаст* (упор. даље одељак VIII).

У терминолошкој употреби за биљке, придеви *зељаст* и *дрвенаст* (упор. Зова је вишегодишња *дрвенаста* биљка, која може изрости у висину и до 5 м., из једне средњошколске Ботанике),— ови придеви значе још „који је типа зеља“, односно „који има особине структуре ткива дрвета, иако није то“. Слично би било са придевом *рожаст*, и др. Ту имамо специфичан ослонац за изражавање сличности по материји, и оне се не мешају са придевима на *-ав*, мада се нпр. придев *главичаст*, чије се значење ослања на сличност по облику, сусреће се *главичав*.

Међутим из геометриске терминологије придеви овога типа такође се ослањају само на оријентацију по сличности, и немају паралелних облика са формансом *-ав*. Такви су поред *округласт* (израз квалификатива за лице, cf. Ј. Цвијић, Насеља VI, 1909, 514), *кружаст, елипсаст, лоптаст, кугласт, обличаст, ваљкаст, коцкаст, рогљаст* и *ћошкаст, угласт*.

Однос придева на *-аст* према придевима на *-ат*, *-ит* и сл. заслужује бар мали осврт. Према *рогат* не постоји „*рогаст*“, али постоје прецизирани придеви са детерминантом

2*

— *једнорог* (и супстантивизирано), *дворог*, а према овоме би се могло рећи *дворогаст* (шешир). С друге стране према *каменит* није забележено *„каменаст“*, ни аналогијом према *дрвенаст*, а према *шљунковит* (пут, стаза), „посут шљунком“, имамо и *шљункаст* „као шљунак“, и „посут шљунком.“

V

Основно питање семантичке вредности придева изведених наставцима типа *-аст* односи се на извесну деминутивност њихових значења. Оно се даље разлаже на два питања: 1) да ли се та деминутивност осећа само код оних придева који означавају нијансу неке боје, или се осећа и код других; и 2) шта је управо таква деминутивност.

У почетку анализе овога питања истакао сам да су неуједначено дефинисана значења оваквих придева. Најзгодније су одреднице какве је дао Вук Караџић: *sublividus, subruber, subniger* итд. Та особина није карактеристична код оваквих придева изведених од именица; оних пак изведених од глагола веома је мало, а код тих та особина није карактеристична. Да би се у овоме правцу уочило право стање, и да би се извели тачни семантички закључци у вези са етимолошком структуром, треба продискутовати уопште о значењима придева на *-аст* изведеним од придевске основе.

Најзначајнију групу оваквих придева чине они који су ознака извесне нијансе боје. Сваки се од њих ослања на основни придев, и значи нијансу боје коју означава тај придев, али нијансу слабијег степена. — *Беличаст* има значење „скоро бео“, дакле — у мањој мери бео, који нагиње ка белој боји, напр. Изгледа као гладак, *беличаст*, бобичаст камен (Ј. Грчић, Матица IV, 107); *Беличасти* облаци силазе ниско, закачињући највиши део шуме (С. Ранковић, Бранково коло, 1898, 1346); *Црњкаст* значи „скоро црн“, не: „помало црн“ као и варијанте *црњикаст*, коју Караџић дефинише као „subniger“, и „непотпуно црн“ напр. Носе капу од чое *црњкасте* (Даница II, 113). Слично је и са придевом *црвенкаст*, у Караџића *црвеникаст* „rötlich“, „subruber“, а у накнадној допуни та реч је везана са *ревкаст, руд*, а непоређена са варијантама *црљенкаст* — *црљеникаст* (упор.

Болић, Совершеныи винодѣлацъ II, 195); пета пак варијанта била би *црвенаст*, застарела. — *Жућкаст* је који је мало нажут, „који нагиње жутој боји“, на пример: Куповну *жућкасту* мараму преклопила је око облих прсију (Ђ. Јакшић, Дела VI, 254); тако се говори о *жућкастим* очима (Срп. новине 1881, 410); Крлежа слика *жућкасто мартовско предвечерје* (Izlet u Rusiju, 112); Назор опева *жућкасте отсјеве* (Utva zlatokrila, 12); необичне би биле варијанте *жутkаст* и провинциска реч коју је у Срему забележио Караџић *жућкараст* „gelblich“, „subflavus“. Према *зелен* имамо најчешће варијанту *зеленкаст* „што нагиње на зелено“, „у малој мери зелено“, а ређе су варијанте *зеленикаст*, вулг. *зеленичаст*, поред *зеленикав*. Још више варијаната имамо према основном придеву *плав* — *плавкаст*, *плавичаст*, напр. *плавкасти вилински коњиц* (Грађа), затим *плавушаст* „lichtblau“ (Речник Ристића—Кангрге), а нарочито од интензитетно слабије нијансе *плаветан* — *палаветникаст* и *плаветњикаст*, по Караџићу „bläulich”, „subcaeruleus“, односно „мало плав“ (Rj. Jsl. Akad.). — *Модрикаст* је „слабо модар“ (Rj. Jsl. Akad.), са истим значењем које има *модрикав*, а томе одговара *риђаст* према *риђ*, или скоро са истим значењем (за браду, cf. В. Петровић, Изабране приповетке, 184, и за овцу cf. Вид. Вулетић Вукасовић, Стока у Херцег-Босни, „Караџић“ I, 134). — Такве нијансе значења основног придева у мањој мери имају: *сивкаст*, *мркаст*, *мрчаст* и *мрколаст*, *руменкаст*, *шаренкаст*. Код свих њих значење интензитетски умањено условљено је односом према основном придеву.

Слично овоме имамо код придева изведнних од страних речи за боје, одомаћених код нас: према *браон* — *браонкаст* „оно што иде на браон“, према *розе* — *розикаст;* међутим према *грао*, *граораст* обично има еквивалентно значење; *резеда* пак је и адјективски употребљено, и нигде нисам ни видео ни чуо *„резедаст”*.

Супротно придевима типа *беличаст*, имамо за назнаку боје још једну групу придева: *љубичаст*, *ружичаст*, *кестењаст*, *неранчаст*, па онда *лимунаст*, *шафранаст*, *чивитаст*, чак и *циметаст*, *бибераст*, па и *броћаст* (веома ретко, и то у значењу *љубичаст*, по Караџићеву Рјечнику „veilchenblau”.

„violaceus", односно по Рјечнику Југословенске академије — „у којега је боја као у цвијета љубице", и уопште — боје руже, неранџе, лимуна, шафрана, цимета, бибера, броћа. Тако и *маслинаст* значи просто „боје маслине" (тамно зелене). Међутим *бадемаст* (за очи) даје поређење не по боји него по облику „очи дугуљасте као бадем"; *кестењаст* пак одговара именици *кестен*, али у језичком осећању великог броја варошког становништва она се пре везује за фр. marron или још чешће за нем. braun — *браон*, и као што остале не показују умањеност особине придевом означене, тако и *кестењаст* може значити само „боје кестена", „као кестен", а не „у мањој мери браон", „не сасвим боје кестена", иако има према себи придев *браон*, јер је између *браон* и *кестењаст* развијен однос еквивалентности. Нијанса умањености изражена је са *браонкаст*. Ово је у науци константовано: „За боју *браун* — *браон* најбоље би пристао придев *кестењаст*" (Наш језик I, 64), cf. *каветузлија* (Босна).

Да би се уочило кретање психолошког тежишта код ових појава развијања семантичких нијанси, треба истаћи и придеве *голубаст* и *пепељаст*, који шире онај ужи круг придева за боје неких цветова и плодова. *Голубаст* се не појављује у правој антитези према именици *голуб*, те не значи „који личи на голуба", већ означава најчешћу нијансу боје голуба, одговара квалитативној ознаци, а има значење какво је почетком овога века имао израз *голубије боје*, са диференцирањем према *плавичаст*; слично овоме и *пепељаст* одговара ознаци боје, док *пепељав* има значење „посут пепелом", „с пепелом", „од пепела", а за компаративну нијансу уместо *пепељаст* рекло би се управо у поређењу *као пепео (ситан)*; *земљаст* никако не значи „од земље", већ „земљане боје", „као земља по боји", на пример: Ц р н у л и ц у с т а о, *земљаст*. Дакле, у свима овим случајевима, у наслону на именицу, имамо поредбену нијансу: поређење ограничено на боју, али никако констатовање умањено изражене особине.

Уз *јајаст*, које управо означава нијансу облика, имамо поред *жуткаст* — *жућкаст* неколико варијаната у вези према називима за *жуманце*, *жујак*, *жутка*, *жумањак*; поред *жуткаст* (које узмиче испред *жућкаст*) — и *жумањаст*, *жумањ-*

каст, али употребљено више индивидуално, например: Чује пијукање пилића... малих *жумањастих* пилића (Н. Симић, Бркићи из Бара, 37); тако и Ово бледо просмеравање свијетла и *жумњасто* одразивање неба (Исти, Закони и огњеви, 391).

У своме Рјечнику Караџић као да овој групи прибраја и *граничаст* (у Боци), јер каже „може бити да значи црвен". Али, стварно, тај се придев ослања на реч *грана* у помереном значењу „шара (у виду грана)", и то обично на свили, те значи „са шарама у виду грана", златотканих, сребрнастих и сл., нпр. За појасом од злата кућеља, при кућељи свила *граничаста* (пример из Рјечника В. Караџића).

Међутим постоји још једна занимљива група придева на -*аст* и сл. са односом према основном придеву. Они показују извесну „унутрашњу", психичку особину; *лудаст*, *луцкаст* је „као луд", „не баш сасвим луд", па дакле има вредност придева *сулуд*, те се формална вредност -*аст* изједначује са вредношћу непродуктивног префикса *су*-. Такав однос развија се у комплетивном пару *блесаст* према *блесав*, чије се значење у слабијем интензитету еуфемистички рефлектује кроз форму *блесаст*, које се с једне стране осећа као интензитетни опозитум према *блесав*, а с друге стране се бочно у семантичком смислу наслања на *лудаст* — *луцкаст*. Слично је у односу *шашав* и *шашкаст*. Придев *бедаст* има само унутрашњи семантички однос према општем делу *бед* — *бедаст*, а одатле је само један корак даље однос који је успостављен између именица *будала*, *кретен* и придева *будаласт* „са извесном мање израженом особином будале", *кретенаст* „у извесној мери кретен". Али прва два придева, с опозитним односом према именици, добијају интензитетно слабије значење по семантичкој вези — *луда*: *лудаст*/*луцкаст*. Честа предикативска улога именица *будала*, *кретен* поткрепљује овај однос, какав се није развио између *ветропир* и *луцпрда* према придевима *ветропираст*, *луцпрдаст* (јер се увек мора појачати придевски: *он је један* или *прави ветропир*, *то је једна* или *права луцпрда*); на тај начин код поменутих придева се стабилизовало значење *неозбиљан* са усмереношћу ка „несређен", „који неоз-

биљно схвата“, и с друге стране *неозбиљан* са усмереношћу према субјективној вредности „кога не треба озбиљно схватити.“ Такве односе имамо код *алавасш, аламуњасш, алакачасш.* Из паралелног круга, *кљасш* и *кљакасш, богаљасш, йашуљасш, дундасш, дежмекасш, шрушељасш, зрикасш, бабасшо* (лице), чак и *бабасш* (човек) и сл., *шућмурасш* „неодређен“ и фиг. „несигуран“. Придеви овог типа имају увек призвук пејоративности, што се често појачава таквом вредношћу именице — *луцкасшо дерле* (Дикенс, Велика очекивања, превод 292).

Овакве вредности и такви односи олакшавају да се разуме зашто се придеви овога типа одржавају као једна широка категорија, са основном семантичком вредношћу која их обједињује, ма да ту имамо и правих односа особине изражене у мањој мери, и других који су углавном поређења. Придеви типа *срцасш, звездасш, коришасш* заснивају се на компарацији, а свака компарација није, стилистички, никад потпуно идентификовање, већ извесно приближавање у упоређивању. Милош, који је, по народној песми, синуо *као јарко сунце,* није тиме постао само сунце, већ је његов изглед изазвао утисак сјаја, отприлике као што би га сунце изазвало, дакле — слично сунцу. Отуда и код те огромне групе извесна вредност која, разуме се, није никако деминутивска, чак ни еуфемистички речена, већ самом компарацијом као таквом чини прелаз ка анализираним семантичким нијансама типа *беличасш, лудасш* и сл. од придева који означују присуство карактеристичног елемента — типа *шшрафшасш, йругасш* „са штрафтама“, са „пругама“, *жиличасш* „са жилицама“. Везе које и овакве придеве одржавају у тој групи јесу случајеви као *бобичасш,* које значи и „у облику бобице“ и „са бобицама“.

Тако је цела ова група осенчена извесним призраком такозване деминутивности, и отуда су људи с добрим језичким осећањем могли априори узимати то као општу карактеристику целог типа, — иако праве нијансе ублажене вредности, интензитетски слабије изражене имамо само код малог броја, и углавном у две семантичке смернице реализоване.

(Наставиће се).

О ЈЕДНОМЕ ОБЛИКУ ИМПЕРФЕКТА И ПОВОДОМ ЊЕГА

Код нас је често, овим или оним поводом, истицано да се имперфекат и у нашем језику све више губи, као што га је у већини словенских језика већ давно потпуно нестало. И на овоме месту је (в. Наш језик III, 1952, стр. 241) недавно речено да тај облик више не живи на знатном делу наше језичке територије. Осећање за употребу имперфекта данас има само становништво неких југозападних области нашега језика. То осећање је свакако најживље у говорима црногорским, и то у онима старијег типа; али се и у њима, нарочито у некима од њих, имперфекат такође све ређе употребљава. Овим поводом можемо указати на једну карактеристичну чињеницу да код данашњих писаца и из тих крајева врло ретко срећемо употребу овога облика. Тако, рецимо, познати наш данашњи приповедач Михаило Лалић, код кога иначе често срећемо покрајинских елемената у језику, и то, са задовољством констатујемо, нарочито оних што богате књижевни језик, иако родом из једног краја (из Васојевића) у коме је имперфекат у најживљој употреби, — врло ретко употребљава тај облик. Ово је, разуме се, један од јасних доказа да се сваки књижевни језик, па и наш, у току времена неминовно удаљава од народног. Тиме се управо може објаснити и супротна особина честе употребе имперфекта код неких наших писаца из друге половине XIX века, иако је такве, ни у ком случају, онда није могло бити у говору средина из којих су ти писци изишли и у којима су живели. На ово питање ћемо се ниже поново осврнути, а прво ћемо се задржати на облику имперфекта који је управо и био повод писању овога чланка.

Један млади црногорски књижевник имперфекат глагола *носити* употребио је у облику *носаше*, тј. у облику са неизме-

њеним основним сугласником *с*, дакле — граматички неправилно. А на ту неправилност нам је скренуо пажњу један читалац нашег часописа уз констатацију да код свих глагола с односом основа *и* и *е* (у инфинитиву): *и* (у презенту) ненепчани основни сугласник у имперфекту се мења у најсроднији предњенепчани те: од *градити* имперфекат гласи *грађаше*, од *мутити* — *мућаше*, од *молити* — *мољаше*, од *звонити* — *звоњаше*, од *дробити* — *двобљаше*, од *ловити* — *ловљаше*, од *ломити* — *ломљаше*, од *топити* — *топљаше*, од *пазити* — *пажаше*, па да је, наравно, и од *носити* правилно једино — *ношаше*. Ово је, дакако, све потпуно тачно. И рекло би се да је сасвим довољно овоме младоме књижевнику препоручити да се придржава наведеног правила — које се, уосталом, може наћи и у нашим школским граматикама, — не само у другим случајевима у којима се и код њега сви наведени сугласници у имперфекту доследно мењају на показани начин него и у случају са сугласницима *с* и *з* (као што је написао — разуме се, тачно према своме изговору — дотични облик са неизмењеним *с* у облику *носаше*, он би, тако исто, верно означио свој изговор неизмењеног сугласника *з* у облику имперфекта *пазаше*, рецимо, од глагола *пазити*). Рекло би се, затим, да о овоме даље ништа није потребно говорити. Али није тако.

Наш млади књижевник са „изузетком“ немењања једино сугласника *с* и *з* у основи имперфекта од глагола *и-и* основа није усамљен. Као он изговарају те облике сви његови земљаци, а као он и написали би их и многи други писци из његова завичаја, макар колико се сви они старали да се придржавају утврђених правилности у књижевном језику. То ће рећи да је овај „изузетак“ данас постао скоро правило за већину оних код којих је живо осећање за употребу имперфекта. А то значи да овде искрсава начелно питање, неподударности једнога облика у народној употреби и у граматичком канону књижевног језика, па му је потребно дати потпуније објашњење.

Због тога што се, како смо на почетку истакли, обим употребе имперфекта територијално сузио и, још више, зато што сасвим поуздано не знамо (наши дијалекти ни изблиза

сви нису детаљно проучени) у којим се све народним говорима овај облик још употребљава, — ми се не можемо потпуно сигурно одлучити за данашњу народну употребу а на штету досадашњег граматичког канона, на шта нас упућује Вуково начело према коме бисмо се дужни били придржавати народне употребе и за коју се ми лично опредељујемо увек кад ово двоје дође у несумњиву противречност. Али се особине народнога језика не могу сасвим једноставно примати у књижевни језик. Увек се мора знати распрострањеност дотичне особине у говорима народним, мора се водити рачуна који су то говори у којима је она распрострањена: говори који чине ужу или ширу основицу књижевног језика, или оно што су од њега нешто више удаљени. Затим ваља тачно одредити уже лингвистички карактер те особине: да ли се она развила из природе међугласовних односа (када се ради о фонетској особини), или се јавила аналогијом, или у додиру са којим страним језиком; да ли је облик добивен у резултату општих или посебних гласовних процеса, или под утицајем системе, и, најзад се, ако је у питању каква синтаксичка или фразеолошка особина, — мора знати да ли је она домаћег порекла или је на неки начин пренесена из којег страног језика. А од великог је значаја и колико је распрострањење таква особина добила у језику наших писаца.

И овде се, дакако, морамо запитати и које је природе особина означеног облика имперфекта, и колико је она распрострањена у говорима народним а колико у језику наших књижевника. Али је тешкоћа у томе што, с једне стране, данашња употреба имперфекта уопште није много распрострањена и што се, с друге стране, у говорима за које поуздано знамо да се имперфекат у њима употребљава тај облик и од глагола *и-и* основа изговора са неизмењеним основним сугласницима *с* и *з*. Писац код кога је нађен облик *носаше* је, рекли смо већ, баш из тих крајева. И ове две чињенице повезане једна с другом иду у прилог његова облика. Али је питање да ли оне и оправдавају употребу овога и сличних облика имперфекта с неизмењеним основним сугласницима и у књижевном језику. Никако се не сме губити

из вида да ће облик имперфекта, истина, више као књишку творевину, још и данас употребити и по који писац из неког краја где се овај облик никако не употребљава, и баш зато ће га дати у облику с променом основних сугласника *с* и *з* у *ш* и *ж*. Ти писци и иначе немају осећања за неко посебно значење имперфекта, па им у њему не смета ни понављање истоветног, односно врло сродног сугласника на блиском отстојању, које је тамо где се има осећање за значење имперфекта у њему условило дисимилацију. У говорима црногорским од глагола са *с* и *з* у основи ти сугласници, дакле, остају неизмењени у имперфекту; говори се једино: *носаше, висаше, износаше, подносаше, дисаше, квасаше, просаше, прсаше се, возаше, довозаше, пазаше, грозаше се* итд. А да је овде у првоме реду у питању дисимилација — јасно је по томе што се неизмењени чувају једино основни сугласници *с* и *з*, а сви остали сугласнаци подложни измени у имперфекту глагола истога типа промене мењају се и у овим говорима (и тамо се каже само: *грађаше, млаћаше, мољаше, кањаше се, дробљаше, слављаше, ломљаше, тољаше*). Али се ту не може искључивати ни аналогија. Дисимилација је могла бити извршена једино у облику 2 и 3 л. једнине, који се завршава на -*ше*, а у облицима осталих лица, у 1 л. једн. и у сва три лица множине, основни сугласници *с* и *з* добивени су двоструком аналогијом: према облику 2 и 3 л. једнине, где је извршено разједначавање сугласника *ш* и *ж* у крајњем слогу основе, испред сугласника *ш* од наставка, с једне, и према стању у скоро свим осталим глаголским облицима — с друге стране. Ако би се претпоставила само дисимилација, онда би се у облицима осталих лица, сем 2 и 3 л. једн., сугласници *с* и *з* мењали у *ш* и *ж*. Стање у неким говорима чак упућује на то. [Ј. Вуковић, напр., за говор Пиве и Дробњака каже: „Глаголи с основом на *з* и *с*... имају обично у имперфекту наставак -*а̄к* (м. -а̄х), без умекшавања претходног сугласника: *до̀лаза̄к, ква̏са̄к* (и *ква̏ша̄к*), *но̏са̄к, до̀носа̄к, про̏са̄к* (м. *но̏ша̄х* и сл.) Али мислим ипак да се неће чути *гаса̄к* од *га́сити*, него увек *га̑ша̄х* (Јужносл. филолог XVII, стр. 71)]. Штавише, доследно вршење дисимилације искључивало би употребу пискавих дентала у крајњем слогу основе испред

наставка *-смо* и *-сте*, у 1 и 2 л. множине. Међутим, мени, сем мало пре изнетог случаја, није познато да се у било коме говору нашем ту јавља разлика између 2 и 3 л. једн. и осталих лица имперфекта, већ обично тамо где имамо *нȍса̄ше* и *па̏за̄ше* говори се и *нȍса̄х*, *па̏за̄х* — *нȍса̄смо*, *па̏за̄смо* — *нȍса̄сте*, *па̏за̄сте* и *нȍса̄(х)у*, *па̏за̄(х)у*. У прилог посредства не само дисимилација већ и аналогије говори и чињеница што у глагола с основама на *ш* и *ж* ови сугласници остају неизмењени и испред наставка *-ше* у имперфекту; од глагола *тужити* и *пушити* 2 и 3 л. овога облика свуда где се он употребљава гласи: *тужаше* и *пушаше*. Постојаност ових гласова и у овоме положају чува њихова сталност у свим глаголским облицима.

Без обзира на то како је дошло до чувања неизмењених основних сугласника испред наставка за имперфекат, а до њега је, то смо показали, дошло лингвистичким путем и поред тога што је ово граматички гледано отступање од једног општег правила, — ипак облици имперфекта с том особином би могли бити примљени у књижевни језик ако се једино они употребљавају у народном језику и ако су преовладали код књижевника.

Колико је бар засад познато имперфекат се код претставника са живим осећањем за његово значење данас употребљава једино у облику с неизмењеним пискавим зубним сугласницима у основи. А и код старијих писаца за које можемо бити сигурни да су имали такво осећање овога облика имамо то исто. Тако код Његоша налазимо само: *возаху* (те возаху по мору бродове, ГВ, стих 1468), *улазаху* (улазаху у поља небеска, Луча III, 64), *пролазаху* (погубљене војске *пролазаху* Луча IV, 10), *носаше* (кратку пушку на руке *носаше*, Шћепан Мали I, 178). Једнако и Стј. М. Љубиша зна за облике: *слазасте* (чему се изглиби по образу онај дан кад слазасте Цел. дела, I, 85), *премрсаше* (Среду и петак не премрсаше ни боник, I, 334), *носах* (а кошуљу носах краташну II, 12), *пролазасмо* (прва кућа кроз коју пролазасмо бјеше пуна... II, 18), *пролазаше* (Не пролазаше ноћи што кога не убије, II, 104), *полазасмо* (Ту га хранисмо и измјеницом полазасмо, II, 122), *слазах* (Слазах једном низ Крстац, с Његуша у Котор,

II, 233). А ни код Његоша ни код Љубише нема, наравно ни једног јединог примера у коме би место основног *с* и *з* у имперфекту глагола односне врсте били сугласници *ш* или *ж*.

И у народним песмама су много чешћи облици имперфекта као у стиховима: Вјетар ружу низ поље *носаше*, /на Јовов је чадор *наносаше* (Н.пј. I, бр. 187, стих 1—2); — Болан Јово болест боловаше, /тамбура му виш' главе *висаше*; — Ал што киту носи по сунашцу, /то му љепша кита *долазаше* (Н.пј. I, 334, 14—15); — Како који тамо *одлазаше*,/ он Стамболу већ не *долазаше* (Н.пј. II, 392). Али у народним песмама срећемо и примера имперфекта од глагола истога типа са измењеним сугласницима *с* и *з*:

Честе књиге гору *прелажаху* (Н.пј. I, 741, стих 1).

Тко највише чете довођаше,/ из приморја робље одвођаше/ и јуначке главе *одношаше* Н.пј. III, 376.

А то је, иако нисмо нашли велики број оваквих примера, од значаја за ово питање, јер сведочи да се у народу раније (а није искључено да га таквог негде и сада има) употребљавао имперфекат од глагола *и-и* основа са извршеним и сачуваним процесом јотовања сугласника *с* и *з*. Имајући на уму ову чињеницу и водећи рачуна о томе што је такав имперфекат и код познатих наших писаца из друге половине и с краја XIX века, као што су: М. Шапчанин, Л. Лазаревић, С. Матавуљ, С. Сремац и још неки што често употребљавају овај облик у значењима које он и данас има у народу тамо где се употребљава. И то од глагола о којима је реч редовно с промењеним сугласницима у основи.

Према примерима:

У углу се дизаше зелена пећ до гредице на којој *вишаху* румене јабуке и грожђе (М. Шапчанин Цел. дела III, 108); — У јесење доба *вишаху* под стрехом (исто, стр. 112); ... бистрога поточића што *силажаше* с висова (исто, 115); — У зубма им *вишаху* црвене црепане лулице (исто, 117); — Са истока *долажаше* мрак (исто, 121); ... и народа који се све већма *разилажаше* (исто, 121); — Све *одлажаше* у бесцење (исто, 124); — Он *пролажаше* (исто 137); О бедрима *вишаше* му сабља (исто, 156); — И сељанке *улажаху* јатомице са свију страна

(исто, 162); — Све им *долажаше* мутно (исто, 172); — И тужни *долажаху* да га целивају (исто, 177); — Једно од њих *ношаше* и свећу (Л. Лазаревић, Цел. дела, стр. 160); — *Улажаше* у станичну гостионицу (исто, 250); ... с лађе која *долажаше* (исто, 262); — Он извади своју дуванкесу, што му *вишаше* о лијевом боку (С. Матавуљ, Цел. дела II, 43) —

— у прегледаном тексту нисам нашао ни једног јединог примера у коме би се чувао неизмењен сугласник *с* или *з* у основи имперфекта глагола *и-и* основа. Поставља се, истина, питање да ли су ови писци употребљавали имперфекат и у свакодневном говору или само књишки у својим приповеткама. А с разлогом се можемо питати да ли је и у језику средине из које је изишао Вук Караџић у његово време имперфекат био у живој употреби. Ја мислим можемо претпоставити да је осећање за употребу овога облика још онда у тим крајевима било сасвим избледело и да га је Вук у своме сопственом језику нешто оживео, прво поводећи се за оригиналом при превођењу Новога завјета, а затим и подражавајући стил народних умотворина, песама и приповедака, које је он добрим делом скупљао од људи из крајева где је осећање за употребу имперфекта било јаче или слабије развијено.

По моме схватању једино се тако може објаснити честа употреба имперфекта код наших писаца XIX века, у западној Србији, Шумадији и Војводини, где је тога облика, претпостављам, и онда већ било нестало у народном језику. За ово говори чињеница што писци из прве половине XIX века који су мање-више били самоуци, Прота Матија Ненадовић, рецимо, и сам Вук Караџић у својим оригиналним списима готово никако немају имперфекта. У *Мемоарима* прота Матије налазимо мање од десетак примера и то неколика од глагола *бити* (имперфекат од овог глагола се и данас употребљава свугде у народу); у Вукову *Правитељствујушчем совјету* и *Ковчежићу* такође нема примера имперфекта, а врло је редак и у осталим његовим списима (в. Д. Богдановић, *Пораба времена за прошлост у историчким радњама Вука Стеф. Караџића*, Наставни вјесник, књ. VII, стр. 333). Али како су Вукови следбеници, и књижевници и граматичари, за Вуков сма-

трали не само језик његових оригиналних списа већ и језик Вукова превода и свих народних умотворина које је Вук скупио, — они су се у употреби имперфекта поводили за Вуком преводиоцем Новог завјета и за народним певачем и приповедачем. Отуда је тај облик код неких писаца, код М. Шапчанина, рецимо, из Мачве, у којој је имперфекат и у његово време, свакако, у народу морао бити врло редак, ако се уопште тамо и употребљавао, — скоро чешћи него код Његоша, чак, или код Стј. М. Љубише.

Ипак се не сме губити из вида да је основа нашега књижевнога језика баш у Вуковим делима најшире схваћеним и у делима Вукових следбеника, да баш та дела служе за узор правилности и чистоте нашег књижевног језика; на материјалу из њих је израђен и граматички канон овога језика. Зато се, иако тај канон није никакво еванђеље, не треба о њега олако грешити нити, у овоме посебном случају, у случају облика имперфекта од глагола *и-и* основа с непромењеним сугласницима *с* и *з* у основи, можемо још прихватити оно што је данас несумњиво у народу можда једино у употреби. Да би *носаше*, *пазаше* и сл. имперфекти могли бити примљени у књижевни језик, потребно је утврдити да се у народу употребљавају искључиво такви облици и да само њих употребљава већина наших писаца*. Први од ових услова је врло вероватно задовољен, али не и други. Још се нађе понеки писац који ће употребити имперфекат и не знајући за његов народни облик, даће га у досад једино правилном облику, са измењеним основним сугласницима — у облику: *ношаше* и *пажаше*, па се, наравно, и с обзиром на такав облик код већине старијих писаца зато још увек ови облици могу сматрати једино књижевним, иако ће даљи развитак највероватније ићи у корист засад дијалекатских облика *носаше* и *пазаше*, — наравно уколико брзо не дође до потпуног нестајања имперфекта из књижевног језика.

М. Стевановић

---

*Занимљиво је указати на чињеницу да и код П. М. Ненадовића од оних његових неколико примера имперфекта један једини од глагола *и и* основа на сугласник *з* чува неизмењен тај глас (в. Цел. дела, стр. 129).

ЈОШ О РЕЧИМА ИЗВЕДЕНИМ ОД ИМЕНИЦЕ *МАГНЕТ*

„Прављење нових ријечи је тежак посао за свакога човјека...“

Вук

Говорећи *О неким стручним називима* (Наш језик, н. с. II, 265—278 III, 160—170, 259—266, 309—321, 1952), ја сам говорио и о неологизмима: *магнетити*, *магнећење*, *магнетност* (III, стр. 167), које неки писци покушавају да уведу место досадашњих термина: *магнетисати*, *магнетисање*, *магнетизам*. Том приликом сам навео да је још В. Маринковић у своме уџбенику физике (1852) ударио темељ нашој физичкој номеклатури и термологији и да се Ђ. Даничић у свом приказу ове књиге врло похвално изразио о новим терминима. Ја сам Даничићеве речи нарочито цитирао да би се видело колико је В. Маринковић у самом почетку стварања наше физичке номенклатуре и терминологије био на правоме путу и закључио сам да одомаћене термине: *магнетисати*, *магнетисање*, *магнетизам*, који су у употреби од Маринковића до данас, треба и даље задржати.

Поводом мога писања, В. В. Петровић, који је покушао да ове неологизме уведе као термине, поново се за то залаже (НЈ н. с. III, 322, 1952) и као један од аргумената наводи баш Даничићеве речи из мога текста, али само један део и то онај за који мисли да иде у његов прилог.

Да би поткрепио правилност речи: *магнетити*, *магнећење*, *магнетан*, *магнетност*, — В. Петровић каже да су оне направљене као многе друге речи које су изведене од основа наших или позајмљених речи (писац погрешно вели: од позајмљених и народних основа!) па наводи, између осталог, и речи *кречност*, *челичност*, *мрсност* да би потврдио исправност речи *магнетност*, којом жели заменити реч *магне-*

тизам. Шта би свака од ове три речи требало да значи, тешко је рећи!

Како треба поступити у оваким случајевима још одавно је Вук казао. „Шта ћемо да правимо *безумство*, кад имамо *бузимље*?“, каже он. Реч *безумство* изведена је с формалне стране правилно, као и друге речи на *-ство.*

Писац жели да замењује одомаћене речи и одомаћене наставке нашима онде где је сувишно и где то иде у претерани пуризам. Није потребно овде нарочито наглашавати познату чињеницу да не постоји ниједан модерни језик без сличних позајмица, нити се може замислити културни развитак једног језика без њих. Вук, који је не само дубоко познавао и осећао језик већ и пазио на „најмање танкости језика, граматике и стила“, да употребим његов израз, није поправљао ни дотеривао народне речи нити је прогонио речи и наставке позајмљене из других језика. Напротив, он их је наводио онако како их је чуо у народу. Да је писац, који се иначе често позива на Вука, летимично прелистао његов Рјечник, он би нашао приличан број речи на *-исати*, као напр.:

бастисити, бегенисати, битисати, бојадисати, будалисати, враголисати, дембелисати, дунђерисати, ђаволисати, ђаконисати (разл. ђаконити), јегленисати, калајисати, капарисати, кидисати, крунисати (разл. крунити), лењирисати, манисати. метанисати, механисати, награисати, оварисати, ограисати, покорисати (разл. покорити), рендисати, саборисати. севдисати, сургунисати, тестерисати, ујдурисати, фајдисати (вајдисати), циганисати, чатисати, џамбаисати и др.

Несумњиво да је Вук све ове речи узео из народа и оне се још увек говоре у народу, а мењају се као и други наши глаголи с основом на *с* и наставком *-а-ти:* брисати, дисати, (задисати, издисати, одисати, уздисати), писати, сисати (усисати, пресисати) итд.

И многе речи позајмљене из других језика добиле су овај наставак. Напр.: генералисати, дегенерисати, деформисати, евакуисати, експлоатисати, информисати, карактерисати, култивисати, малтерисати, нивелисати, нумерисати, тиранисати итд.

С друге стране, велики број позајмљених речи добиле су, разуме се, другим путем, наставак *-ирати* као: адапитирати, адирати (обичан термин у хемији), афирмирати, банкротирати (налази се у Вукову Рјечнику), барикадирати, гарнирати, датирати, декретирати, егзерцирати, монтирати, инсталирати, колоквирати, комендирати (у Вукову Рј.), копирати, негирати, монтирати, студирати (штудирати код Вука) итд.

Као што је познато (исп. НЈ, I, 254, 1933) било је покушаја да се наставак *-ирати* код одомаћених речи замени наставком *-овати: датовати* (м. датирати), *коловковати* (м. колоквирати), *препаровати* (м. препарирати), *студовати* (м. студирати) и др., али су ти покушаји остали без успеха, као нешто извештачено. Друго је питање када су позајмљене речи од почетка добиле наставак *-овати* или упоредо с наставком *-исати* или *-ирати* као: репродуковати, организовати и сл.

Говорећи о речи *утлив* (НЈ, н. с. III, 169, 1952), којом је, између осталог, В. В. Петровић хтео да замени интернационалну реч *индукција* (инфлуенца), а кованицама: *утливити, утливник, утлићвљеник,* интернационалне речи *индуковати, индуктор, индукт,* — ја сам рекао да од речи *утлив* постоји једино глагол *утливисати* и да се овде наставак *-исати* не може заменити као ни у другим одомаћеним речима (мирисати, манисати, мајсторисати, регулисати итд.). В. В. Петровић на то каже: „Он је хтео да старим грешкама правда нове. Куда то води, може се појмити кад се узме у обзир да се у говорном језику извесних средина чују речи: „живцирати се, лудирати се, преконосирати“, ... Опасан би био закључак да таквим речима, зато што су се овде или онде „одомаћиле“, не треба тражити замене које су у духу народнога књижевнога језика“.

Овде ми је нејасно шта је писац хтео рећи с тим да сам старим грешкама хтео да правдам нове, сем ако не мисли да је наш језик погрешан што има те и такве речи и с таквим наставцима! У другом делу цитираног става, писац је у најмању руку и најблаже речено био некоректан, јер сам ја пишући о речи *складирати* (НЈ, н. с. III, 261, 1952) рекао

да постоји још неколико речи сличне формације: *скрозирати*, *живцирати(се)*, *лудирати се*, *скрахирати*, па сам, објашњавајући њихово значење, завршио дословно: „Ове четири речи ређе се чују и не спадају у књижевни језик, и све су оне као и *складиради* непотребне кованице с туђим наставком".

На завршетку В. В. Петровић вели: „Уосталом мишњење проф. Мићовића о томе како треба извести речи од основе *магнет* већ сада је у приличном закашњењу. Речи *магнетити* и *магнеђење* сасвим су се одомаћиле у говорном језику и писаним радовима нашмх електротехничких стручњака, којима су те речи управо највише и потребне. Да наведемо примере: В. Ђ. Јовановић у другом издању свога дела Основни закони електрицитета, 1948, делимично, а у делу Електротехника III, 1951, потпуно је прихватио речи *магнетити* и *магнеђење*. У делу Електричне машине од Лившица, књ. I, 1950, књ. II, 1949, књ. III, 1950, преводиоци су свуда употребили облике *магнетити* и *магнеђење*. На те облике већ су навикнуте многобројне генерације студената и електроинжењера".

Не схватам зашто сам ја у закашњењу када уопште нисам ни покушавао да изводим макакве нове речи од *магнет!* Ја сам заступао гледиште да одомаћене речи *магнетисати*, *магнетисање* и *магнетизам* треба и даље задржати, јер су исправне с језичке стране и употребљавали су их сви наши писци већ читав век! Друго, то су физички термини и они се тако употребљавају у свим уџбеницима физике за све средње и стручне школе, за универзитет и велике школе. Електротехника је, као што је познато, примењени део једног дела физике, те је и нетачно пишчево тврђење да су ти називи највише потребни електротехничким стручњацима, јер се њиме служе наставници физике свих поменутих школа, затим: наставници хемије, физичке хемије и др. Одавде се види и незгода за студенте који су у току целог свога школовања у средњој школи и у првим годинама студија учили једне термине, а студирајући електротехнику сада уче друге! Најзад, тешко је схватити закључак В. В. Петровића да су се термини *магнетити* и *магнеђење* одомаћили зато што их од пре *неколико година* употребљава у својим књигама још један колега В. В. Петровића и што су упо-

требљени у преведеном делу у чијој је редакцији учествовао и сам Петровић, а оспоравати да су се одомаћили термини *магнетисати, магнетисање, магнетизам*, које употребљавају **сви** остали писци и у употреби су за **читавих сто година!**

Од речи *калај* постоји једино *калајисати, калајисање, калајџија*, и досада се још нико није нашао да ове наставке замењује неким другим. Можда би, према В. В. Петровићу, требало рећи *калајити* итд. Од речи *кристал*, Шулек је направио глагол *кристалити* и одатле именицу *кристаљење*. Међутим, уколико ми је познато, те облике нико не употребљава ни у хрватским ни у српским уџбеницима; каже се: *кристалисати* и *кристалисање, кристализирати* и *кристализирање, кристализовати* и *кристализовање*.

По нашем мишљењу и за термине важи, mutatis mutandis, оно што је А. Белић рекао за употребу речи у књижевном језику (НЈ II, 250, 1934): „Када се око половине прошлога века стављало питање која особина или која реч треба да се употребљава у књижевном језику нашем, Караџић је просто и јасно одговарао: она која се јави у већине књижевника. Тако можемо и ми одговорити на питање: која од особина Вукова језика — када има више облика за исту службу, треба искључиво да се употребљава у књижевном језику: или она која је у већине нашег народа који говори језиком сличним Вукову или она која је у већине књижевника, тј. која је овладала већим делом књижевног језика, нарочито оног којим пишу књижевници прожети духом књижевног језика Караџићева".

В. М. Мићовић

О УПОТРЕБИ БРОЈНОГ ПРИДЕВА *ОБОЈИ*

Познато је да се бројни придеви, који у савременом књижевном језику имају само множинске облике, употребљавају уз именице зване pluralia tantum (пример: *двоји наочари, троје новине, четвора врата*) и уз такве које имају и једнину — кад својим обликом множине означавају извесну природну целину, пар или скуп (пример: *двоје рукавице, двоји волови, троји просиоци, троја ребра, двоји сватови* и сл.). Одавде се види да се бројним придевом, у овом другом случају, обележава к о л и к о има на броју тих множином исказаних целина; тако је *двоји волови* = два пара волова, а *троји просиоци* = три одвојене групе просилапа. Једино бројни придев *обоји* има, поред одређене количинске вредности, и своје посебно значење: њиме се п о н а о с о б истичу такве две групе предмета или лица; тако, например, *обоји опанци* значи „и један и други пар опанака", а *обоји сватови* — „и једни и други сватови".

То је све што има да се каже о значењу и употреби бројних придева уопште. Та употреба, дакле, није нимало компликована; готово се може рећи да је проста, једноставна. Као таква она је јасно формулисана и у свим нашим познатијим граматикама, од Мале српске граматике Даничићеве (1850) до данас. Међутим, у пракси није увек тако: ту употреба и ове врсте бројева пада доста тешко нашем школованом свету. Зато није чудо што се притом лако рађају неправилности које кваре чистоту књижевног језика.

У овом чланку узео сам да покажем како стоји с употребом бројног придева *обоји* и, нарочито, да упозорим на грешке које се у вези с њим чине, а које нису тако ретке, као што ће се видети.

Али прво ово. Према материјалу у историском речнику Југославенске академије, s. v. *oboj*, ова је реч некада имала

и облике једнине за сва три рода; од тога је до савременог језика доспео само облик ср. рода *обоје*, који је у њему, као што се зна, збирни број. Ово више узгред. За нас је овде важна и интересантна друга потврда која се тамо налази; а она је у томе да се множински облици бројног придева *обоји* раније, у прошлости, нису употребљавали као данас, већ друкчије. Како — показују примери (од XIV века надаље): *oboja vladičьstvija*, *oboje sestre, oboje kriposti* и др., као и пример из Душанова законика: Da dadutь *oboji*, koji ištu svêdoke, onь polovinu, a onь polovinu. Ови облици стоје, дакле, на месту где би се сада обавезно морали употребити облици броја *оба*. Први пример у коме се бројни придев *обоји* односи на именице из горње друге групе јесте из каснијег времена, тек из друге половине XVII века, нађен код босанског писца И. Анчића: Jedno su Farizei, a drugo Saducei, *oboji* puni grija svakoga.

Ова употреба бројног придева *обоји* почела се одмах развијати на рачун старије и у развитку је узела толико маха да је ову, за релативно кратко време, потпуно потиснула, тако да је у савременом књижевном језику граматички она озакоњена као правилна (поред употребе уз именице plur. tȁntum), а прве је сасвим нестало. У речницима J. Ак. и Броз-Ивековића, као и у Маретићевој Граматици и стилистици (друго изд., 1931, стр. 192) наводе се за овакву употребу само неколика примера из Вукова језика и језика народних умотворина. Ја сам за овај рад прегледао лексикографску грађу Института за српски језик САН и у њој такође нема много таквих примера. Углавном то би били ови:

> Ако се кодъ кога злочинства ... нађе и одъ олакшавајући и одъ отешчавајући околностій, ґледаће се коє одъ *обои* претеже (Кривич. законик 1860, 32) — дакле, при одмеравању тежине злочинства узимају се подједнако у обзир, на једној страни, олакшавајуће околности и на другој — околности отежавајуће; — Међусобно преобраћанѣ *обои* одломака 'єдни у друге, по Мочнику (Јоан. Пантелићъ, Программъ првый ... 1853, 35) — тј. претварање и простих и децималних одломака једни у друге; — Онђе ће се с дасморешама удавачким срету

ђевери, ту заједнички једу и пију, па се одатле ђевери женикови враћају, а *обоје* дасмореше продужују пут (Ст. Дучић, Живот и обичаји племена Куча, СЕЗб. књ. 20, 228) — „обоје дасмореше" чине овде две дасмореше, „женске сватарице", од „женикове близике" и две удавачке; — Те се стене знатно разликују по петрографском хабитусу од мермера и шкриљаца Белог Камена и Козјака, а друкчије су и од метаморфисаних стена Велешке Клисуре. Несумњиво су од *обојих* млађе ... (J. Цвијић, Основа за географију и геологију Македоније и Старе Србије, изд. САН књ. I, 1906, 293) — тј. млађе су у исто време и од мермера и шкриљаца Белог Камена и од стена Велешке Клисуре; — ... Њихова борба [тј. борба ускокâ] с Млечићима ... изазвала је дивљење, јер беше врло велика разлика у количини ратника, које су *обоји* имали на расположењу (Јов. Н. Томић, Летопис МС св. VI 1901, 49) — „обоји" = ускоци, с једне, и Млечићи, с друге стране.

Овим примерима за правилну употребу бројног придева *обоји* додајем још два за које мислим да могу ићи с њима. То су: С том се академијом надметао амстердамски реторичарски "љубављу цветни" еснаф, док се напослетку *обоји* не удружише, те заједнички не саставише ново позориште (Др. Јов. Шера, Општа историја књижевности III 1873, 542, у преводу Ст. Новаковића) и – Овде се истиче сад најбитнија разлика између енглеске-парламентарне и америчке-претседничке владе. Полазна тачка је код *обојих* једна и иста: суверенитет народа што образује бирачко тело (М. Ђ. Миловановић, О парламентарној влади 1888, 8). Овде се, као што видимо, облици бројног придева *обоји* односе на именице *академија*, *еснаф* и *влада*. И нема никакве сумње да су се писци, кад су употребили *обоји*, повели за природом значења ових именица. Свака од њих обликом једнине обележава одређен појам у чију садржину улази известан број лица обухваћених и сједињених одређеном и заједничком друштвеном функцијом. У њиховој је свести, свакако, било овакво, множинско, одн. колективно значење именица *академија*, *еснаф* и *влада*; или, још тачније и ближе речено, они су у том

тренутку имали на уму првенствено претставу о лицима која чине састав *академије* и о другима која претстављају *еснаф*, одн. претставу о лицима-члановима *владе*. Само у овом смислу треба разумети овде употребу бројног придева *обоји* (мада би се други пример могао схватити и друкчије и тада би ишао с примерима о којима ће после бити говора). Али потребно је одмах рећи да се иначе значење ових именица не одређује на овај начин јер су то, уствари, заједничке именице и у појмовима који се њима обележавају далеко претеже значење целине над колективношћу; тако се оне своде на означавање извесних засебних јединица — у односу на остале сличне објекте. И отуда, природно, имају и облике множине кад се мисли на више таквих јединица.

Као што се из свих ових примера могло видети, да се, у овом случају, правилно употреби бројни придев *обоји* потребно је да у датом исказу постоје две групе или скупине с најмање од по два лица или предмета који опет једни према другима егзистирају као јединствена заједница. И њиме се онда такве две множином обележене скупине посебно истичу, као што је то већ речено. Али на другој страни видимо, и у књижевном језику, не ретке случајеве у којима бројни придев *обоји* није употребљен овако, с овим обавезним елементом, већ је узет тако да се њиме означавају и истичу с а м о д в а предмета. Према томе његово је значење у тим случајевима „и један и други“, а такво се значење исказује искључиво основним бројем *оба*.

Примери: После тога пође Карло с големом силом на Аваре... који су... освојили већи део Паноније и Дакије, па одатле често упадали к северо-западу у Ђерманију, а на југо-исток у низантијске земље робећи и пустошећи *на обојим странама* (Ст. Бошковић, Историја света књ. II св. 1, 1872, 44); — Но ма колико да су различне полазне тачке *овим обојим начинима* о примени средњег система при казњењу стварног стицаја, тек свакојако о б а т а н а ч и н а имају као заједничку карактеристику то: да и по једном и по другом кривац трпи казну за сва своја кажњива дела (Ј. Ђ. Авакумовић, Стицај злочина 1883, 155); — Комплот има нешто

заједнички са случајним саучешћем; а нешто опет засебно од њега. Заједнички им је то: да саучесници *у тим обојим облицима* намерно раде на извршењу једног кажњивог дела (Ј. Ђ. Авакумовић, Саучешће 1885, 73); — Клуб нареди Др. Клајићу, предсједнику *обојих клуба* да прогласи тај закључак Народним листом (Стј. М. Љубиша, Целокупна дела II, 286) — „обојих клуба" = Задарски народни клуб и Народни саборски клуб; — Крилни одреди *на обојим боковима* положаја држали су један другог у шаху, а на главном положају била је непрестана ватрена борба ... (Д. Ђурић, Тактика ... 1885, 147); — Рам од гредица, који је везивао темељ са дашчаним спратом, одвојен је *од обојих* и избачен ... (Јеленко Михаиловић, Трусне катастрофе 1927, 29 ; — ... Врло је вероватно ... да међу децом која се рађају у тим крајевима буде доста мезокефала и долихокефала, али да им се облик лубање измени ненамерним утицањем (колевка) или и намерним (трљањем, везивањем), а негде и *под обојим утицајима* (Мил. С. Филиповић, Гл. Етн. музеја X 1935, 29); — Биће довољно ако одамо признање *обојим центрима* за проучавање Његоша, и Цетињу и Београду ... (Књижевност V 1950, 76).

На основу свега што је горе казано о употреби бројног придева *обоји* јасно је да у овим примерима њему нигде није место, да је он, према томе, овде свуда употребљен погрешно. Наша граматика савременог књижевног језика овакву употребу његову не допушта. Питање је сада: шта њу изазива тако често кад је историски одавно ишчезла? Мислим да се на то питање може дати овај одговор. У свим наведеним примерима, као што се види, облик бројног придева *обоји* стоји у зависним падежима, без предлога или с предлозима, а у тим падежима, знамо, доста су необични облици броја *оба*. Зато ја сматрам да су писци у таквој ситуацији, кад су имали да употребе његове облике, узимали морфолошки ближе и приступачније облике бројног придева, што, у исто време, показује да им је отсутно језичко осећање за правилну употребу ове речи. Овакву претпоставку непосредно поткрепљује други пример у коме датив

множине гласи *овим обојим начинима*, а одмах затим, у номинативу, стоји *оба та начина*. Разуме се да упадање у грешку није никада био оправдан излаз јер у језику увек постоји могућност да се до тога не дође. Тако је и у овом случају. У нашем савременом књижевном језику, као што је познато, бројеви *два*, *оба*, *три* и *четири* ретко се употребљавају с променљивим облицима. „Кад год се значење појединих зависних падежа може означити неким предлогом и кад га је и без такве ознаке могуће разумети, ови бројеви се данас употребљавају у непромењеном облику" (Мих. Стевановић, Граматика српскохрватског језика, Београд 1951, стр. 194). Тако се у горњим примерима могло рећи (и да то буде сасвим исправно): *на обе стране*, *у оба та облика*, *предсједнику оба клуба*, *на оба бока*, *под оба утицаја* — ако су се хтели избећи одговарајући падежни облици овога броја (на обема странама, у тим обама облицима, предсједнику обају клубова, на обама боковима, од обају, под обама утицајима) који заиста нису обични и зато постају све ређи и архаичнији; једино се морало рећи: *овим обама ничинима* и, у последњем примеру, *обама центрима*, што, нема сумње, значи да је ту, у дативу, најпре могло доћи до позајмљивања облика бројног придева *обоји*, наравно, уколико се директно мисли на падежни облик броја *оба*, а не на његову могућну описну замену („и један и други").

Иако примери који су овде изнесени за правилну употребу бројног придева *обоји* нису скупљани с циљем да покажу њено стање, ипак се и из њих може видети да се ова реч не јавља често у нашем савременом књижевном језику. Она се у њему обично, и све више, замењује изразом „и једни и други" — који се слаже с именицом. Примери за ово могу се врло лако наћи. Ја имам при руци ове:

> Вук држећи се народа употребљава у својим дјелима *и једне и друге облике* (Грам. и стил., прво изд., 1899, стр. 7) — тј. и облике придевских и заменичких речи са придевском променом, на једној страни, и њихове облике са именичком променом, на другој; — Тако исто може доћи презенат *и једних и других глагола* место

перфекта (Љуб. Стојановић, О значењу и употреби глаг. облика у реченицама, Јужн. фил. књ. II, стр. 195) — тј. и глагола перфективних и глагола имперфективних; — Пошто су гласовне промене ограничене временски, сасвим је разумљиво што међу овим новим променама у нашем језику има и других које се врше сада. *И једне и друге те промене* огледају се и у нашем књижевном језику... (М. Стевановић, навед. дело, стр. 43); — Требало је, мислим, и при обради саме промене одвојити именице м. р. на сугласник од осталих, задржавајући при томе *и једне и друге* у истој врсти (Св. Марковић, ЈФ. књ. XIX, стр. 318).

Да закључим. Све ово несумњиво показује да је у језичком осећању постала ближа оваква изражајна конструкција него непосредна употреба облика бројног придева *обоји*. А то је опет проистекло из саме природе његова значења. Ту имамо да се једним гласовним скупом истичу две одвојене целине предметâ или лицâ које су у датом тренутку заједно обухваћене радњом реченичког предиката, а описни израз претставља, на очигледан начин, формално обележавање тих семантичких компонената. И не само то — већ се тиме добија и у степену њихова истицања: оно сада, овако исказано, постаје осетно изразитије и снажније. Баш овај моменат њихов свакако је највише учинио да се облици бројног придева *обоји* почну повлачити из књижевне употребе, и да се све више повлаче. С друге стране, то је довело до тога да је до извесне мере избледео осећање за његово право и основно значење, а онда и за његову правилну употребу (нарочито кад су у питању именице чијим се обликом обележава скупна целина, а о којима је овде и говорено). Отуда се и дешава да се облици ове речи често срећу тамо где својом употребом отворено нарушавају општу правилност књижевног језика и одакле их зато треба сузбијати. Мислим да ово могу илустровати горњи примери.

Б. Милановић

ИНФИНИТИВНА ОСНОВА НЕКИХ ГЛАГОЛА III ВРСТЕ

У „Републици“ од 23 септембра 1952 год. (стр. 5) изишао је непотписан чланчић под називом „Спласла или спласнула?“, који ми је дао повода да се позабавим мало исцрпније глаголима тога типа. Писац чланка заступа мишљење да радни придев од глагола *спласнути* треба у књижевном језику обавезно да гласи *спласнула*, а никако *спласла*, због тога што се тај придев гради по правилу од основе инфинитива, а инфинитив гласи *спласну-ти*, никада *сплас-ти*. Међутим, иако је у овом конкретном случају писац у праву да треба говорити *спласнула*, а да је *спласла* облик који зацело не иде у књижевни језик, ја ипак сматрам да је потребно задржати се на овоме питању уопште, пошто је у принципском погледу овакво прилажење проблему врло погрешно; то је уствари формалистичко гледање на језичка питања и наметање књижевном језику неоправдане стеге.

Истина, као и свагде у нормативној граматици, тако и при грађењу глаголских основа постоје норме, „правила“; али како је словенски глагол уопште, па тако и српскохрватски глагол, врло сложена и танана творевина, то је и немогуће сабити га у овако једноставне – и притом погрешне – формуле.

Наши су граматичари, уосталом, у пракси одавно заузели став према питању образовања неких глагола *ну*-основа, и изрекли тврђење да у грађењу глагола тога типа има у књижевном језику доста колебања. Таквих колебања има већ и у оном Вуковом и „вуковском“ језику који је граматички обрадио проф. Т. Маретић. Тако, например, Маретић констатује да глаголи као *дићи, стићи, крћи, маћи* итд. могу образовати и инфинитиве од *-ну*-основа: *дигнути, стигнути, цркнути, макнути* итд., а да један исти глагол тога типа

може имати аорист и са наставком *-ну-* и без њега: *дигох* = *дигнух* и сл.[1] То није никакво чудо кад се зна да је и сам Вук у Рјечнику често уз само једну варијанту инфинитива – наводио по две варијанте облика за аорист и радни придев, напр.: уз инф. *прснути* он наводи аор. *прснух* = *прскох*, *прсну* = *пршће*; радни пример *прснула* = *прсла*; у другим, опет, случајевима Вук уз један тип инфинитива – наводи други тип аориста и радног придева: тако он *потећи* упућује на *потегнути*, а код *потегнути* даје само *потегох* – *потеже*; *потегао* – *потегла*, и томе слично.

И проф. А. Белић тако исто утврђује да има у нашем књижевном језику доста глагола где постоје оваква колебања; он такође допушта напоредо *нагнух* и *нагох*; *дигнуо* и *дигао* итд., и вели да се јављају и такви глаголи овога типа који могу „неке[2] облике... од инфинитивне основе... имати по првој врсти“[3].

Проф. М. Стевановић, слично, допушта напоредно постојање облика̂ *дићи* = *дигнути*, *пући* = *пукнути*, *врћи* = *вргнути* итд.[4], а уз глаголе т. *сагнути*, *тргнути* изричито наводи као правилне аористе облике *сагох*, *тргох* и радне придеве *сагао*, *тргао*.[5]

И тако даље; таква колебања бележе и други наши стручњаци.

Из свега тога се види да механичко правило „какав је инфинитив, такви су и други облици од инфинитивне основе“, – не одговара стварности нашег књижевног језика, тојест бар код глагола овога типа. Како, например, показују горњи случајеви, уз инф. као *тргнути* – дакле *ну*-основе – стоји сасвим исправно радни глаголски придев *тргао*, без проширења са *-ну-*. А механизам који управља овим односима врло је сложен и зависи од више различитих чинилаца. Према томе,

---

[1] Gramatika i stilistika ...[2] (1931), 206—207.

[2] Истичем ја.

[3] Граматика српскохрватског језика за трећи разред..., Београд 1932, 79—80.

[4] Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд 1951, 213.

[5] о. с., 215—216.

дакле, ако се жели утврдити облик аориста или радног придева ових глагола, онда је често узалудно позивати се на инфинитив, јер ту има и врло много неподударања.

Може се уопште рећи да имају у овоме правцу три групе глагола: а) глаголи који познају доследно *-н-* и у презентској и у инфинитивној основи (као *тонути – тонем*; исп. *топити*); б) глаголи који у инфинитивној основи никако не бивају проширени са *-н-*, а у презентској основи га употребљавају (исп. *помоћи – помогох – помогао* према *помогнем*); в) глаголи који се у употреби овога *-н-* у инфинитивној основи колебају (исп. *дигао = дигнуо* и сл.).

Различито понашање – поред осталог – зависи и од тога како се, на који сугласник, завршавала основа пре но што је добила проширење *-н-*. Например, ако је основа са крајњим усненим или тренутним зубним сугласником, онда данас обично не само у инфинитиву него и у другим облицима од инфинитивне основе – стоји *-ну-*: *лупнути, ша(п)нути, кренути (: крет-ати)* и др.

Обрнуто, ако се основа некад завршавала на *-с-*. *-з-*, онда је инфинитив обавезно са̀ *-ну-*: *покиснути*, *огрезнути*, (никад *покисти* итд.), али, например, радни придев обично је од краћег облика основе: *покисао*, *огрезао* и сл.

Код основа на *-к-*, *-г-* (напр. *рећи – рекао*) прилике су – опет друкчије. И томе слично.

А у све се ове односе мешају и други моменти, например утицаји морфолошке аналогије.

Код свих глагола ових типова јављају се уствари два основна проблема:

1) граде ли се облици од инфинитивне основе са *-ну-* или без њега, и зашто се граде са *-ну-* или без *-ну-*;

2) какав је однос између облика инфинитива, с једне, и осталих облика од инфинитивне основе, с друге стране.

Да бих показао како теку ти процеси, а и да бих извукао неке практичне закључке, узећу да једну ужу групу глагола овога типа прегледам мало исцрпније. Задржаћу се овога пута на оним глаголима чија се основа, пре него што су добили или могли добити проширење са *-(н)у-*, завршавала задњенепчаним сугласницима *-к-* и *-г-*.

*

За облике инфинитива, а где је могуће и за облике аориста и радног глаголског придева, — служим се материјалом из Вуковог Рјечника; али како то за моје сврхе није довољно, ја сам узео да прибавим такве грађе и из дела извесног броја наших новијих истакнутих писаца [1]. Ти писци су ми дали примере за аорист и радни глаголски придев тридесетак наших глагола (и њихових деривата) овога типа. Због тога ћу се код тих глагола и задржати, и говорићу овде о инфинитиву, аористу и радном глаголском придеву, комбинујући ексцерпирану грађу са оним што нам даје Вуков Рјечник. То су ови глаголи: *добећи* (*од-*, *по-*, *пре-*, *при-*), *блеснути*, *забрећи* (*на-*), *навићи* (*обићи*), *викнути* (*за-*, *под-*, *уз-*), *врћи* (*за-*, *под-*, *у-*), *вриснути* (*за-*), *дићи* са дериватима, *дрекнути*, *жећи* (*за-*, *по-*, *са-*, *у-*), *јекнути* (*од-*), *клекнути* (*по-*), *кликнути* (*ус-*), *лѐћи* (*за-*, *по-*, *под-*, *с-*), *маћи* са дериватима, *намигнути* (*с-*), *моћи* с дериватима, *замрћи* (*с-*), *промукнути* (*у-*), *нићи* (*из-*, *по-*), *запрегнути* (*ис-*, *на-*, *рас-*, *у-*), *пр̏снути* и *пр́снути* (*по-*, *рас-*), *рећи* (*за-*, *из-*), *стићи* (*до-*, *по-*, *при-*), *таћи* с дериватима, *затегнути* (*ис-*, *на-*, *по-*, *пре-*, *при-*, *с-*, *ус-*), *тећи* с дериватима, *потиснути* (*при-*, *с-*), *тргнути* с дериватима, *нагнути* (*по-*, *при-*, *са-*, *у-*).

Код неких глагола из ове групе прилике су просте, тојест увек влада или само краћи или само дужи облик, бар у књижевном језику.

Увек краћи облик имамо код *добећи* итд., и по сведочанству Вуковом и по сведочанству писаца које сам анализирао: Вук или даје само краћи облик (напр. *добјећи*) или

---

[1] Лаза Лазаревић, Приповетке II, СКЗ бр. 53 (Лаз.); Јован Скерлић, Историја нове српске књижевности², Београд 1921 (Ск.); Стеван Сремац, Приповетке II, СКЗ XXXIV, бр. 227 (Срем.); Његош, Горски вијенац, Београд 1928 (Њег.); Симо Матавуљ, Bakonja fra-Brne..., Luča 1938 (Мат.); Иво Ћипико, Са острва, СКЗ бр. 15 (Ћип.); Јован Дучић, Сабрана дела V, Библ. савр. југ. писаца (Дуч.); Милутин Ускоковић, Дела, Нар. дело (Уск.); Иво Андрић, На Дрини ћуприја, Просвета (Андр.); Петар Кочић, С планине и испод планине, СКЗ бр. 109 (Коч.): Бранко Ћопић, Приче за дјецу, Ново пок. 1949 (Ћоп.); Иво Војновић, Дубровачка трилогија, СКЗ XXX, бр. 198 (Војн.); Бора Станковић, Стари дани, СКЗ бр. 76 (Б. Ст.); Аугуст Шеноа, Дела, Нар. дело (Шен.).

дужи облик упућује на краћи (напр. *одбјегнути* упућује на *одбјећи* итд.); а код анализираних писаца се дужи облици нису нашли.

Исти је случај и са глаголом *врћи* и његовим дериватима: Вук дуже облике инфинитива упућује на краће, а код писаца су у употреби краћи облици.

То важи и за *жећи*, с том разликом што овде Вук уопште и не наводи дуже облике, затим за *моћи, мрћи, рећи, таћи, тећи*. Због тога мислим да нарочите примере није ни потребно наводити.

Напротив само дужи облик констатује се код ових глагола: *блеснути, викнути, вриснути, дрекнути, јекнути, намигнути*.

Али код осталих набројених глагола постоје разноврсна колебања, и због тога је потребно да овде изнесем примере. Наводим их оним редом како сам их исписао напред.

1) Вук има напоредо inf. *забрећи* и *забрекнути*; али иначе изричито даје аор. *забрекох*, р. пр. *забрекао—забрекла*, а и код писаца сам нашао само краће облике: *набрекла* (Б. Ст. 125), *набрекли* (Ћоп. 24), *набрекле* (Коч. 53).

Код глагола *навићи* итд. имамо код писаца само краће облике:

аор.: *навикоше* (Мат. 110);

рећи пример: *навикла* (Андр. 183; Срем. 14; Ћип. 94; Б. Ст. 128, 147), *навикло* (Ћоп. 8), *навикли* (Андр. 74; Б. Ст. 103), *обикла* (Ћип. 30).

И код Вука имамо *обикох се; обиче се* и све тако. И инфинитиве *обикнути се* и *привикнути се* он упућује на *обићи се* и *привићи се*; међутим инфинитив *навићи* Вук упућује на *навикнути*.

3) Код глагола *дићи* имамо овакве прилике:

inf.: *дигнути (се), из-, о-, по-, при-, уз-* Вук редовно упућује на *дићи* (*се*) итд.;

аор: 3 једн. *диже* (Лаз. 140; Коч. 30; Б. Ст. 12, 95, 111, 124; Ћип. 143), *дигоше* (Лаз. 79, 154; Срем. 149; Коч. 15, 71; Ћип. 9, 11; Андр. 318, 327; Ћоп. 8; Њег. 55), *одиже* (Мат. 15), *подиже* (Коч. 14; Ћип. 58, 132; Ћоп. 94), *подигоше* (Лаз. 21, 98; Ћип. 41), *придигох* (Ћоп. 16);

р. пр.: *дигао* (Лаз. 197; Срем. 18; Андр. 166, 360; Мат. 55, 137, 155; Дуч. 202; Б. Ст. 53, 97, 103; Ћоп. 27, 62), *дигла* (Андр. 33, 84; Срем. 54; Ћип. 99; Дуч. 75; Б. Ст. 141; Ћоп. 7, 99), *дигло* (Коч. 13), *дигли* (Андр. 170; Коч. 9, 15; Дуч. 28, 202), *надигла* (Ћоп. 181), *йодигао* (Ск. 414, 415, 422, 435; Коч. 74; Андр. 9, 10, 13, 64; Ћоп. 137, 159, 166; Ћип. 146; Дуч. 149; Војн. 9, 107; Шен. 182), *йодигла* (Андр. 299; Ћип. 164; Дуч. 188; Војн. 19, 46, 68), *йодигло* (Коч. 20; Дуч. 154), *йодигли* (Дуч. 236; Шен. 66), *уздигао* (Андр. 22; Срем. 32; Коч. 66), *уздигла* (Б. Ст. 50), *уздигли* (Војн. 54).

Али налазим и примерâ са *-ну-*. Код А. Шеноe тога има доста: *йодигнух* (186), 3 ј. *дигну* (68, 97, 168, 169), *йодигну* (179), *йридигну* (93); *дигнуо* (129). А понекад се ово јавља и код других писаца: *дигнуо* (Мат. 117); *уздигнуо* (Лаз. 200), *йодигнуо* (Уск. 448; Војн. 129). Код Његоша налазимо овај дужи облик кад му га наметне метрика:

Јер су Власи уши *йодигнули* (72);
Ка' да би га из гроба *дигнули* (82);
Што је земља небу *йодигнула* (92).

Исп. код Војновића реченицу у којој стоје један до другог облици са *-ну-* и без *-ну-*: — Изненада се *шргнула*, скоро *йодигла* (129).

Па и код Вука у Рјечнику налазимо и пример *издигнули*, што је сасвим разумљиво кад се узме у обзир то да он познаје и дуже инфинитиве, иако их сматра мање обичним неголи кратке.

Али, у сваком случају, из изнетог материјала се види да су краћи облици код овога глагола много чешће у употреби.

4) Код глагола *клећи* итд. постоји јако колебање.

Вук прости инф. *клекнуши* упућује на *клећи*; али, напротив, сложени инфинитив *йоклећи* упућује на *йоклекнуши*.

Код писаца је исто такво колебање:

аор.: 3 ј. *клече* (Уск. 436; Андр. 43), *клекоше* (Мат. 97; Б. Ст. 121); али

3 ј. *клекну* (Мат. 145; Коч. 63; Андр. 48; Б. Ст. 83; Шен. 78);

рећи пример: *клекао* (Мат. 110); али:

клекнуо (Ћоп. 26; Шен. 125), *клекнули* (Дуч. 59), *клекнуле* (Б. Ст. 3).

5) И код глагола *кликнути* у Вука је колебање: он упућује *кликнути* на *клићи*, уз које у Рјечнику стоји и р. пр. *кликао—кликла;* али сложено *поклићи*, супротно, упућује на *покликнути*.

Код писаца, међутим, нашао сам само дуже облике:

аор.: 3 ј. *кликну* (Шен. 87, 186, 229), *усклuкну*, *усклuкнуше* (Ћоп. 20, 14);

рећи пример: *усклuкнуо*, *усклuкнула* (Ћоп. 80, 102, 104).

И по мојем личном језичком осећању — данас је у књижевном језику редован дуги облик.

6) Код *лèћи* у Вука имамо обично само краће инфинитиве: *лећи, залећи*, *полећи*, *подлећи*, *слећи се;* само поред *слећи* Вук даје и *слегнути*, али га упућује на први облик.

И код писаца увелико преовлађује краћи облик, иако се не може рећи да им је дужи облик непознат:

аор.: *легосмо* (Лаз. 92), 3 ј. *подлеже*, *подлегоше* (Мат. 182, 156), 3 ј. *слеже* (Срем. 10), *слегоше* (Ћип. 85); али:

3 ј. *слегну* (Мат. 160; Б. Ст. 20), *полегну* (Мат. 75);

р. пр.: *легао* (Мат. 110, 164; Андр. 97; Ћоп. 27, 91; Дуч. 31, 237), *легла* (Б. Ст. 128), *легло* (Андр. 22), *легли* (Њег. 90; Дуч. 240), *легле* (Б. Ст. 50), *подлегао* (Мат. 182), *слегао* (Мат. 92; Коч. 18; Ћоп. 129), *слегла* (Андр. 25; Војн. 25, 85), *слегло* (Ћип. 41), *улегле* („Њихове стопе још су... *улегле* у тло својих градова"; Дуч. 47); али:

слегнуо (Срем. 157).

7) Вук упућује *макнути*, *из-*, *од-*, *по-*, *при-*, *раз-*, *с-* на *маћи*, *из-* итд.

Код писаца тако исто преовлађује краћи облик; дужи облик је редак, али се и он јавља.

аор.: 3 ј. *умаче* (Ћип. 20, 35, 67, 91, 140), *макоше* (исти, 19) 3 ј. *измаче* (исти, 42), *измакоше* (Андр. 49), *одмакох* (Ћоп. 73), *одмакоше* (Андр. 42; Срем. 152; Ћип. 7, 162), 3 ј. *поизмаче* (Мат. 17), *помаче* (Ћоп. 61, 95), *помакоше* (Б. Ст. 118), *размакоше* (Мат. 97), *смакоше* (Њег. 13); али

3 ј. *помакну* (Ћип. 57), *примакнv* (Ћип. 56; Шен. 156);

р. пр.: *макла* (Мат. 91), *измакао* (Коч. 69), *измакла* (Уск. 404), *измакли* (43), *одмакао* (Ћип. 12), *одмакла* (Б. Ст. 141), *примакао* (Коч. 21); али:

макнуо (Лаз. 195; Војн. 11, 26, 28, 157; Шен. 11), *макнула*, *узмакнула* (Војн. 19, 132).

8) Код Вука нема колебања за глаголе *промукнути*, *умукнути*: он те инфинитиве упућује, као мање обичне, на *промући*, *умући*.

Али код писаца се колебање јавља:

аор.: 3 ј. *умуче* (Б. Ст. 121), *умукоше* (Ћип. 53) — поред:

3 ј. *умукну* (Срем. 148; Шен. 131);

р. пр.: *умукли* (Војн. 16), *умукле* (Коч. 75); али:

умукнуо (Андр. 79; Војн. 168), *умукнуле* (Б. Ст. 145).

9) Вук као обичније инфинитиве наводи *нићи*, *изнићи*, *понићи*, иако му ни дужи облици нису непознати.

Код писаца — истина, број примера је случајно уопште ма́ли — налазимо и једно и друго:

р. пр.: *изникла* (Војн. 113), *поникла* (Дуч. 35) — поред:

никнуо (Шен. 55), *поникнула* (Б. Ст. 131).

10) Вук упућује *запрегнути*, *ис-*, *на-*, *рас-*, *с-* на *запрећи*, *ис-* итд.

Мени се, пак, лично чини да су данас у књижевном говору обичнији краћи облици; у Београду су они искључиви.

Али код писаца сам нашао и једне и друге:

аор.: 3 ј. *напреже* (Уск. 436; Б. Ст. 13), *упрегоше* (Ћоп. 62) — поред:

3 ј. *запрегну* (Шен. 84), *напрегну* (Ћип. 59).

11) Глаголи *пр̏снути* и *пр́снути* имају, дабоме, само такав инфинитив; али у аористу и радном придеву Вук као равноправне облике наводи *прснух* = *прскох*, *прсну* = *прште*; *прснуо* = *прскао*, *прснула* = *прсла* (s. v. *пр̏снути*).

И код писаца у аористу и радном придеву налазимо колебање:

аор.: *прште* (Уск. 466); али иначе:

3 ј. *прсну* (Лаз. 147; Њег. 41), *прснуше* (Срем. 95; Ћоп. 75), 3 ј. *попрсну* (Шен. 160);

р. пр. *расӣрсла* (Ћоп. 22)[1]; али:
ӣрснуо (Андр. 165).

12) Код Вука се *сӣигнуӣи* и деривати упућују на *сӣи-ћи* итд.

Исте такве прилике, тојест готово доследно краћи облик, налазимо и код писаца:

аор.: *сӣигох* (Б. Ст. 9), 2 ј. *сӣиже* (Ћоп. 128), 3 ј. *сӣиже* (Мат. 93, 159; Ћип. 4, 86, 91; Ћоп. 108), *сӣигосмо* (Лаз. 137, Уск. 466), *сӣигоше* (Срем. 73, 151; Мат. 182, 186);

р. пр.: *сӣигао* (Ск. 373; Срем. 92; Андр. 41, 51, 60, 64; Ћоп. 135, 136; Дуч. 90; Ћип. 149), *сӣигла* (Лаз. 6; Андр. 20; Ћоп. 31); *сӣигло* (Ћоп. 54; Андр. 313), *сӣигли* (Лаз. 159; Андр. 24, 47, 345; *сӣигле* (Срем. 102), *ӣосӣигла* (Б. Ст. 15), *ӣрисӣигао* (Ск. 267).

Једино код Шеное, који, како се из примера̂ могло уопште видети, воли облике на *-ну-* и иначе, налазимо и овде један пример дужег облика: *досӣигну* (118).

13) Вук познаје већином само дуже облике корена *-ӣег-*: *заӣегнуӣи, исӣегнуӣи, наӣегнуӣи, сӣегнуӣи (се), ӣреӣегнуӣи, ӣриӣегнуӣи;* једино уз *ӣоӣегнуӣи* наводи, као мање обичан облик инфинитива, и *ӣоӣе́ћи*[2].

Код писаца је, међутим, јако колебање у аористу и радном придеву:

аор.: *ӣоӣегоше, ӣриӣегоше* (Ћоп. 75, 147); 3 ј. *сӣеже* (Лаз. 217; Коч. 72; Ћип. 165; Б. Ст. 22, 125), *сӣегосмо* (Лаз. 136); али:

3 ј. *заӣегну* (Коч. 49; Ћип. 42), *заӣегнуше* (Андр. 48), 3 ј. *оӣегну* (Ћоп. 181), 3 ј. *ӣриӣегну* (Ћип. 43, 115), 3 ј. *ӣроӣегну* (Коч. 5, 39), 3 ј. *расӣегну* (Б. Ст. 13; Ћоп. 94), 3 ј. *усӣегну* (Шен. 46);

р. пр.: *заӣегао* (Коч. 45; Војн. 87), *исӣегао* (Ћоп. 7), *оӣегао* (Уск. 450), *ӣоӣегао* (Андр. 72, 85; Ћоп. 138), *ӣоӣегла* (Њег. 59), *ӣреӣегло* (Андр. 53), *ӣриӣегао* (Мат. 165; Војн. 128), *ӣроӣегао* (Дуч. 101), *расӣегла* (Б. Ст. 59), *сӣегао* (Срем. 25; Ћоп. 44), *сӣегла* (Срем. 18; Коч. 68; Б. Ст. 54), *сӣегло* (Коч. 23; Андр. 162; Ћоп. 142); али:

---

[1] Исп. и *дроб му ӣрскао!* код Марка Миљанова (Библ. срп. писаца, 287).
[2] И ја сам у Војводини бележио инф. *сӣе́ћи, ӣриӣе́ћи.*

тегнули (Шен. 105), *затегнуо, потегнуо, устегнуо* (Војн. 7, 8, 92), *утегнули* (Б. Ст. 37).

Вук тако исто код два од ових глагола, код *претегнути* и *протегнути се*, даје напоредо као равноправне облике *претегох = претегнух, протегох се = протегнух се*; али иначе, уз дуже инфинитиве, наводи само: *потегох – потеже; потегао – потегла* итд.

14) Код корена *тиск-* (исп. *стискати*) инфинитив је, наравно, увек образован са *-ну-;* али Вук иначе даје напоредо аористе *стиснух = стискох, стисну = стиште.*

Код писаца у аористу и радном придеву имамо обоје, само као да је дужи облик обичнији, бар у р. пр.:

аор.: 3 ј. *притиште* (Уск. 450; Андр. 30, 334), 3 sg. *стиште* (Лаз. 15, 27); али:

3 ј. *потисну* (Шен. 68, 166), *притисну, стисну* (Ћоп. 40, 47, 48);

р. пр.: *потисла* (Ск. 201), *стисла* (Војн. 53), *стисло* (Ћип. 45), *стисли* (Андр. 47); али иначе:

отиснуо (Ћоп. 37), *отиснула* (Ћип. 90), *потиснуо* (Ск. 97), *притиснуо* (Лаз. 48; Андр. 64; Ћоп. 135; Војн. 56), *притиснула* (Војн. 99), *стиснуо* (Коч. 7; Андр. 178; Војн. 7, 28), *стиснула, стиснуле* (Војн. 6, 64, 25).

15) Колебање је и код глагола *тргнути.*

Истина, у инфинитиву код Вука налазимо само дуже облике: *истргнути, отргнути, претргнути (се), растргнути, тргнути (се).*

Али и код Вука у примерима налазимо као равноправне облике *отргнух = отргох*, иако он иначе бележи *отрже, растргох, растрже, растргао, растргла.*

Код писаца има у аористу (за р. пр. немам грађе) и једно и друго; али је краћи облик обичнији. Исп.:

тргох (Б. Ст. 34, 47), 3 ј. *трже* (Лаз. 35, 119; Мат. 124; Коч. 1; Б. Ст. 14, 57, 85, 89, 92, 97, 118; Андр. 39; Ћоп. 129, 130), *тргоше* (Ћоп. 13), *истргох* (исти, 76), 3 sg. *истрже* (Ћип. 43, 51), *отрже* (исти, 44, 88), *отргоше* (Уск. 463), 3 ј. *претрже* (Ћип. 87); али:

3 ј. *тргну* (Андр. 43, 164; Ћип. 43, 58), 3 ј. *претргну* (Ћип. 163), 3 ј. *растргну* (Шен. 169).

Исп. код Ћипика реченицу: — Дјевојка *тргну* и иза неколико покушаја *истрже се* (49).

16) Најзад, данас у основе на *г* иду и глаголи *нагнути, погнути, пригнути, сагнути, угнути* (као *стегнути*), иако су то по пореклу *б*-основе (*са-гну-ти*, са *-гну-* од -гъб-нѫ-; исп. *са-гиб-а-ти*). Данас од тога *-б-* нема више трага. Зато се могу овамо прикључити и примери који се односе на ове глаголе.

Инфинитив овде не претставља проблем, он је увек са *-ну-*; а иначе имамо:

аор.: *нагох* (Б. Ст. 34), 3 ј. *нaже* (Лаз. 123; Б. Ст. 13), 3 ј. *саже* (Уск. 40; Ћип. 115; Б. Ст. 83); али:

3 ј. *нагну* (Андр. 39, 48; Мат. 17, 19; Ћип. 110, 160; Шен. 163, 229), *нагнуше* (Шен. 204), 3 ј. *погну* (Андр. 165), 3 ј. *пригну* (Б. Ст. 21; Шен. 159, 166), 3 ј. *сагну* (Андр. 357; Мат. 78; Ћоп. 61, 156; Шен. 82);

р. пр. *сагао* (Б. Ст. 30, 153), *сагла* (исти, 42, 55); али иначе:

нагнула (Б. Ст. 8), *нагнуло* (Ћип. 33), *погнуо* (Б. Ст. 20, 53), *пригнуо* (Војн. 160, 168, 169), *сагнуо* (Шен. 125, 140), *угнуо* (исти, 160).

Исп. и код Вука у примеру s. v. пригнути аор. *пригну*

Само се по себи разуме да би анализа материјала и код других писаца, а такође и повећан списак глагола, могли додати понеки пример који би ишао у прилог броја краћих или у прилог броја дужих облика; али мислим да је и овај изнети материјал у стању да дâ општу слику и да покаже извесне принципе који код ових глагола важе.

Ако сада још једном бацимо поглед на ове глаголе *к-, г*-основа, видећемо да се они распадају на три типа:

а) они који имају увек краћи облик у књижевном језику, иако у презентској основи имају или могу имати *-н-*. То су: *добећи* итд., *моћи, замрћи (омрћи* и др.), *рећи, таћи, тећи;*

б) они који имају увек дужи облик: *блеснути, вѝкнути, вриснути, дрекнути, јекнути, намигнути;*

в) глаголи који се између дужег и краћег облика колебају. То су: *забрећи* итд., *навићи (обићи), дићи* и деривати, *клећи* итд., *лѐћи, маћи, умукнути* и др., *запрегнути* итд.,

йрснути, йр̏снути, стићи, тегнути, стиснути и др., *тргнути* и *нагнути* (*погнути, сагнути* итд.).

Сад је још питање узрока овога колебања код неких глагола, а такође и практичних закључака који би се могли извући.

Морамо прво истаћи чињеницу да се ни сви ови глаголи где постоји колебање — не слажу међу собом у мери и начину колебања.

Код неких глагола имамо колебање код једних истих граматичких категорија; исп. код Вука *клећи* али *поклекнути*; *клићи* али *покликнути;* затим код писаца *макао* = *макнуо* итд.

У неким, опет, случајевима уз само дужи инфинитив — налазимо колебање осталих облика од инфинитивне основе; исп. само *тргнути;* али *тргох* = *тргнух*, *тргао* = *тргнуо* и сл.

У трећим случајевима, најзад, уз можда једино краћи инфинитив налазе се колебања осталих облика, иако је ово уопште ређи случај (исп. од *умући:* поред *умукао* и *умукнуо*).

Ја мислим да није тешко рећи откуд то да може постојати разлика између инфинитива, с једне стране, и осталих облика саграђених од инфинитивне основе, с друге. Код глагола као *нагнути, стегнути, тргнути* и сл. стари облици би гласили на *-ћи* и тако би се јако разликовали од осталих глагола, који имају завршетак *-ти*; зато је лако могао бити уопштен наставак *-ну-*, иако се у примерима као *дићи*, *стићи* итд. по традицији могао чувати и краћи облик (наслањањем на *рећи*, *моћи* и др.). Напротив, код аориста и радног придева облици као *нагох* — *наже*; *нагао* — *нагла* по својој структури се добро слажу са одговарајућим облицима многих других глагола I врсте: исп. исти однос у *тресох* — *тре̑се*; *тресао* — *тресла* или *гребох* — *гребе*; *гребао* — *гребла* и сл. Зато су се ови облици и могли добро очувати, иако смо видели да се, где више а где мање, јављају и облици са *-ну-*.

С друге стране, чување краћих облика у аористу и радном придеву (*дигао* пре него *дигнуо*) учинило је да се у књижевном језику код многих глагола и у инфинитиву доста радо очува облик на *-ћи* (*дићи* обичније него *дигнути* и сл.), иако не код свих.

Из свега овога се може извући и практичан закључак: да код оних глагола код којих данас постоји у овом правцу колебање — у књижевном језику преовлађује или је искључив краћи облик у аористу и радном придеву. То важи за ове глаголе: *забрећи, навићи, дићи, клећи, лећи, маћи, умући, стићи; запрегнути, тегнути, тргнути, нагнути*, а, можда у нешто мањој мери, и за: *прснути, пр̏снути, стиснути*. Код ових последњих глагола аналогија је била нешто јача и боље очувала и краће облике (то су старе *ск*-основе).

И тамо ђе постоји колебање између дужег и краћег облика инфинитива — у књижевном језику засад је обичнији краћи облик инфинитива. То се може рећи за ове глаголе: *набрећи, навићи, дићи, лећи, маћи, умући, стићи* (исп. дијал. и *стећи, трћи*).

Једном речју, где год су позната оба облика, и дужи и краћи, књижевни језик — и поред извесног колебања — тежи да сачува старије, краће облике, без *-ну-*, што се нарочито лепо види код глагола *дићи*.

Други практичан закључак је тај да заиста у стварности постоје извесна неподударања између појединих облика од инфинитивне основе, па да се, дакле, не сме код овог глаголског типа радноме придеву и другим облицима наметати правило да се граде на исти начин као инфинитив. Ако би се̏, например, ретко могло десити да се према инфинитиву *спласнути* саграде радни придев *спласла* (м. *спласнула*), код глагола *прснути, стиснути* ми смо, напротив, имали прилике да констатујемо облике као *прсла, напрсла, стисла* и сл., а исто тако и уз *тргнути* — рећи пример *тргла* и сл.

Све ово, наравно, не значи да *свуда* у нашем језику увек мора бити тако. У неким нашим говорима се *-ну-* врло јако ширило; други су говори, опет, могли сачувати старије стање. Али ово наше испитивање показује да извесна стилизација, тежња за архаичношћу, заиста постоји у књижевном језику, иако до потпуне кристализације засада још није дошло.

Иван Поповић

ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ II ИЗДАЊА ВУКОВА РЈЕЧНИКА[1]

Ове године навршило се сто година откако је велики Вук обогатио нашу културу II издањем свога Рјечника. У току последњих сто година цео наш духовни развитак текао је под снажним потстреком који му је својим стваралачким револуционарним радом дао Вук. Врло важно место у томе припада баш II издању Рјечника, јер њим отпочиње нова фаза у нашем културном развитку, исто онако као што I издањем његовим почиње прва фаза Вукове борбе, која означава темељ тога развитка. Да бисмо приликом ове важне стогодишњице могли јасно видети значај његове улоге у развитку нашег народног живота, потребно је показати како су постала оба издања, који је циљ Вук постављао једном и другом, под каквим их је приликама радио и какве је сметње имао да отклања.

Као што је познато, Вук је штампао I издање свога Српског рјечника 1818, пет година после свога доласка у Беч по пропасти Србије. Захваљујући срећној околности што је знаменити словеначки научник Копитар, као цензор свих словенских књига, прочитао његово писмо Карађорђу о узроцима пропасти Србије, Вук се одмах по доласку у Беч упознао с њим, што је било судбоносно по Вуков живот и по развитак наше савремене књижевности и културе. Јер Копитар је био Вуку и учитељ, и саветник, и помагач, и заштитник. Познавши тек из његова писма Карађорђу прави српски језик — дотле је он познавао само „славјаносербски" језик штампаних књига — и нашавши у Вуку врло бистрог и даровитог човека, с јако развијеним језичким осећањем и реал-

---

[1] Предавање одржано на Коларчеву универзитету, 4 новембра 1952

ним схватањима књижевности и народног просвећивања, Копитар му је саветовао да бележи и штампа народне умотворине и да скупља речи и састави речник српскога језика. Уз његову помоћ Вук је за необично кратко време од непуну годину дана написао речник; али због великих сметња издао га је тек после две године, крајем 1818. Много му је било лакше написати га него штампати. Сметње су дошле од стране митрополита Стратимировића, који није хтео допустити да се Рјечник штампа новим правописом и народним језиком, сматрајући то нападом на православље и српску народност, који су били поверени његовом старању и чувању. Под његовим утицајем аустриска власт није допуштала да се српске књиге штампају другде осим у Будиму, а ту цензура, опет под његовим утицајем, не би дала да се штампају друкчије него по старом правопису. Тек на енергично заузимање Копитарово допуштено је да се Рјечник штампа у штампарији Јерменског манастира у Бечу. Али кад је речник најзад био отштампан, настале су највеће тешкоће: требало је исплатити штампарију. Вук је целога свога живота натезао с новцем, а тада је још био почетник на књижевном пољу, у туђем свету, у коме се ипак боље сналазио него у својој рођеној земљи. Дотле је већ био објавио три своје књиге (1814 Малу простонародну Славено-Сербску Песнарицу и Писменицу сербскога језика, 1815 Народну Србску Песнарицу), али приход од њих једва је стизао за исплату штампе. Примљена претплата од пријатеља и родољубивих поштовалаца није била довољна, и он се обрати кнезу Милошу да му притекне у помоћ са 300 дуката надајући се да ће у њему наћи највећег добротвора. Ласкав тон којим је ово писмо написано није био само средство да се сломи тврдичлук Милошев већ и израз његовог искреног уверења. Своју молбу да га кнез помогне Вук овако образлажава (писмо је нарочито написао, због околине Милошеве, старим књижевним језиком и правописом):

1. Вы ћете съ тимъ учинити велику ползу и славу цѢломе народу Србскоме (особито Србіи); а вы за ползу и за славу народа Србскога нисте штедили ни крви своје, нити сте живота жалили.

2. Учинићете мени помоћъ и благодѣяніе, кое треба да ми чините зашто сам я вашъ (Србіянскій) единый списатель; и свима самъ образ освѣтлао и честъ учинио.

3. Я ћу ову кньигу посветити вашему славном' имену, кое ће быти као вѣнацъ свима вашим' славнымъ мужественымъ делима: Свѣт ће видѣти да се вы поредъ храбрыхъ и надалеко чувеныхъ дѣла вашихъ и за просвещеніе народа Србскога бринете, сви ће вам Славенски народи, од Петрова града до Дубровника зато благодарити; свакога ће правога Србльина (од Адріятическог' мора до Тимока, и од Црне горе до Пеште и до Сент-Андріе) срце од радости заиграти, кад' види Србскій Рѣчникъ, Србіянцемъ составлѣнъ, а трошкомъ народоначелника и поглавара Срба напечатанъ, и нѣговоме славном' имену посвећенъ. Благодарно ће потомство послѣ 1000 година съ радости и съ благодарности читати и споминяти како сте вы — и у како сте време — платили да се првыи Србскіи Рјечник штампа"*)

Али, било што кнез Милош није имао разумевања за књигу какав је био речник, било због утицаја његове некултурне средине, било што је стварно био у новчаној оскудици, после дуге преписе и чекања, Вук није добио ни тражени 300 дуката, ни обећаних 1500 гроша. Тек тада се обратио руском посланику, грофу Головкину и поднео му на поклон своју Песмарицу, али се овај племенити гроф, претставник „једнокрвне и једноверне" моћне Русије, „мајке и заштитнице православља и словенства", није дао ни опепелити. Тврдећи да Руси за аустриске Србе никад нису марили нити маре, упутио га је на аустриски двор, а Песмарицу му је вратио. Тако је Вук, тешка срца, морао ићи у аудијенцију и код аустриског цара, али се вратио празних шака. После мољакања на све стране, најзад је добио зајам од трговца Т. Тирке.

Појава Вукова Рјечника и Граматике значе почетак прве фазе Вукова революционарног и реформаторског рада. Овим двема књигама он је објавио рат тадашњем ненародном књижевном језику и рускословенској азбуци и правопису.

* Вукова преписка II, 535.

С тим убојитим оружјем он је направио широк продор на тврђави тадашње славјаносербске културе, у којој се гушио народни дух, и отпочео љуту борбу са списатељима, српском црквеном хијерархијом и србијанском бирократијом, борбу коју је водио више од 30 година, стичући све више поштовалаца пријатеља и следбеника. Крај педесетих година прошлога века уствари значи победу његове реформе, и 1847 година се обично узима као прекретница у развитку наше нове књижевности, јер су се те године појавиле четири књиге, које се могу сматрати као путоказ на уласку у нову фазу нашега културног развоја. То су: Његошев „Горски Вијенац", Бранкове „Песме", Вуков „Нови Завјет" и Даничићев „Рат за српски језик и правопис". Његош и Бранко, као велики песници, показали су овим својим књигама да се простим народним језиком могу писати и најсавршенија уметничка дела; Вук је својим савршеним преводом Новог завета побио тврђења црквених кругова да се књиге црквеног садржаја не могу писати народним језиком, а учени Даничић је научним доказима објаснио и оправдао Вукову реформу. После појаве ове четири књиге целом свету је било јасно да је Вукова реформа коначно победила. Да би, такорећи, крунисао свој успех, Вук се сад латио припремања II издања Рјечника.

Свестан недостатака првог издања, које је припремио на почетку свога књижевног рада, без довољно знања и искуства, Вук је одмах по штампању I издања на својим путовањима и у сусретима с људима из народа почео скупљати нове речи. Изради речника приступио је 1846 или 1847 године, уз помоћ свога даровитог ученика, младог Ђ. Даничића (јер је Копитар већ био умро, 1844), који је речи превео на немачки и латински и обележио акценте. Речник је ушао у штампу 1850. Мада при штампању овога издања није имао онаквих тешкоћа какве је имао при првом издању, наишао је на велике сметње при растурању речника. Највећа повика против I издања Рјечника била је због непристојних речи, које се, истина, не пишу, али које су сваки час биле у устима и оних који су Вука најжешће нападали због њих. Пошто се мислило да ће такве речи бити и у II издању, Вукови непријатељи су повели агитацију против Рјечника и самог Вука.

Колико су томе далеко ишли, можемо судити по ономе што је саветник војвода Стеван Книћанин рекао у својој кући Вуку кад је овај дошао у Београд да интервенише због забране уношења Рјечника у земљу. По речима Книћаниновим, има људи који сматрају да штета коју је наш народ претрпео због пропасти царства на Косову није ништа према оној коју ће му Вук учинити својим правописом и да је њега поткупила аустриска влада или нека пропаганда преко Копитара, да би се наш народ пошокчио и поунијатио *). Кад су о његовом раду тако мислили највиши достојанственици у Србији, није никакво чудо што је влада на основу старе забране новог правописа забранила уношење Вукова Рјечника у Србију, те је 500 примерака за претплатнике у Србији (за I издање било их је само 36) задржано на царинарници. Вук је писао Гарашанину, тадашњем министру унутрашњих дела, молећи га да се заузме како би се дигла та забрана и доказујући да је одлука о забрани погрешна, срамотна за владу, а штетна за народ. Место очекиване повишице пензије и помоћи за штампање Рјечника дочекао је забрану! Па ипак вели да ће наставити рад у истом правцу, „надајући се да ће доћи вријеме, када ће се труди моји и дјела моја управо цијенити, а што мене онда неће бити на свијету ја за то не марим ни мало, јер ја своја дјела и радим више за потомство, него за садашњи нараштај“. Какве пророчке речи и каква далековидост, која је потпуно недостајала тадашњим управљачима Србије, који су тако епохално дело као што је био Вуков Рјечник забранили „због скаредних речи и правописа“ и што је „напуњен шокизмима“, а у скаредне речи та фина господа убрајају речи као што су: мркати се, букарити се, пасти се и сл. Вук је писао и кнезу и разним саветницима, али без успеха. У писму саветнику Павлу Станишићу жали се на непријатељство саветника према њему, којим брукају и себе и земљу, па каже да он у Бечу не живи што му је тамо живот милији него у Београду, већ да би народу могао учинити више користи, па завршава врло заједљиво:

---

*) Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, стр. 657.

„Што бих ја, да сам советник, у Београду имао кућу и који дућан и око Београда земље, а може бити и коју хиљаду дуката у готову, ја за то слабо марим: ја волим што сам написао и штампао само ове две књиге, које ми непријатељи моји с помоћу вас, мојих пријатеља, тамо забрањују, то јест, Нови Завјет и Српски Рјечник, него да имам имање колико ви сви советници и попечитељи заједно што имате!“*)

Забрана Рјечника и ове Вукове речи дају јасну слику менталитета тадашње бирократске касте у Србији, која је кочила наш културни развитак. Забрана је остала на снази све до повратка у земљу Обреновића, управо до 16 септембра 1859, када је укинута забрана штампања и уношења књига штампаних новим правописом, осим званичних издања.

У чему је разлика између II и I издања Вукова Рјечника? Разлика је, пре свега, у обиму, тј. у броју речи, јер је у првоме било 27.000 речи, а у друго је Вук унео још близу 20.000 и много нових значења старих речи. При састављању првог издања он се послужио старим хрватским речницима (Делабелиним, Белостенчевим, Јамбрешићевим, Стулијевим и Волтицијевим), као и Курцбековим немачко-српским, узевши из њих само оне речи којих се раније није сетио и попунивши тако збирку речи коју је прикупио 1814 међу србијанским избеглицама у Срему. У своме позиву на претплату, 1816, вели да се образовани Срби питају: какав нам је речник потребан, па одговара:

„Правый отговоръ на то: требамо найпре Рѣчникъ народнога Сербског' езыка, у коем' ће се содержавати само оне рѣчи, кое народъ Сербскій употреблява да по том' совокуплѣнїю собственныхъ нашихъ рѣчій познамо цѣло поле нашег' езыка; да видимо на чему смо; да смотре писательи образовательи езыка, како народ производи рѣчи, како ихъ слаже, како ихъ умекшава и учинява за общенародне разговоре и сообщенїе мыслій; да вникнемо у разнообразїе рѣчій по различным' предѣлима народа Сербскогъ; да изъ свега тога

*) Исто, 632

фіологъ правила за себе изведе; да Иностранцы... и сама наша проча Славенска браћа наш прекрасный дїалектъ (нарѣчїе) познаду; наконацъ да видимо колико нам' оскудѣва за изображенїе, усовершенїе и обогащенїе езыка, кои нам' е едино средство, коимъ лакше, извѣстнїе и скорїе къ нашему общем' просвещенїю и нравсвенном' усовершенїю доћи можемо."

Као што видимо, Вук је у овој подужој реченици изнео не само своје схватање важности речника, већ и читав свој просветилачки и реформаторски програм.

Доследно томе, он се старао не само да увелича, већ и да побољша II издање Рјечника. Зато је пре свега избацио све непристојне речи, које су дотад толико послужиле његовим непријатељима у борби против његовог рада. Затим је уз помоћ Ђ. Даничића дао тачнији превод речи на немачки и латински и правилније обележио екценте, јер је у I издању имао само један кратак акценат, а у овом је речи као: *рȉба*, *нȍгу*, *сȅди* обележио краткосилазним акцентом, за разлику од речи с краткоузлазним, као: *во̀да*, *но̀га*, *сѐдӣ*, а поред тога је доследно обележио неакцентоване дужине. Ако су се ипак провукле неке погрешке у обележавању узлазних акцената, кривица је до Даничића, који је могао погрешити због свога војвођанског акцента, јер овај у неким случајевима отступа од књижевног, Вуковог акцента. Важна је разлика у томе што је у првом издању давао речи са старим јатом онако како се изговарају у сремском одн. ресавском и у херцеговачком, тј. јужном наречју, а у другом је дао изговор њихов у четири наречја: источном, јужном, југозападном и западном, како их је назвао (*дед, ђед, дјед, дид; терати, ћерати, тјерати, тирати*). Место ранијег јужног наречја, које му је било матерње, сад је усвојио за књижевни језик југозападно наречје, па је речи других наречја упућивао на њега. Најзад, етнографска грађа о народном веровању и обичајима у другом издању је обилнија.

На оваку обраду Рјечника у II издању утицали су не само његово лингвистичко знање и боље познавање народног говора и изван Србије и Војводине, обиље речи које је прикупио по нашим западним крајевима, Хрватској, Далмацији

и Црној Гори, и културна потреба српског народа, већ и један нов, културно—политички моменат: зближавање између Срба и Хрвата. Тридесетих година прошлога века, захваљујући Гајевом Илирском покрету, који је значио почетак национално-културног препорода хрватског народа, Хрвати су почели усвајати штокавско-јекавски дијалект за свој књижевни језик, чему је много допринео Вуков пример код Срба и његов углед. Али прихватање новог књижевног језика код Хрвата, који у већини говоре кајкавски, чакавски и штокавско-икавски, ишло је тешко и споро. Због тога су се 16 марта 1850 године састали у Бечу: истакнути хрватски књижевници И. Кукуљевић, Д. Деметер, И. Мажуранић, Винко Пецељ и Ст. Пејаковић, најчувенији српски писци Вук Караџић и Ђуро Даничић, и велики словеначки научник Ф. Миклошић, па су потписали чувени „Књижевни договор“, износећи у уводним речима побуде којим су се руководили:

„Доље потписани знајући да *један* народ треба *једну* књижевност да има, и по том са жалости гледајући, како нам је књижевност раскомадана, не само по буквици, него још и по језику и по правопису, састајали смо се овијех дана, да се разговоримо, како бисмо се, што се за сад више може, у књижевности сложили и ујединили.“

И зато су једнодушни у томе: 1. да не ваља мешати наречја, већ да треба изабрати једно од народних наречја за заједнички књижевни језик; 2. да је најбоље примити јужно наречје, јер њим највише народа говори, народне песме су на њему испеване, најближе је старословенском и другим словенским језицима, на њему је написава сва стара дубровачка књижевност и, најзад, највише књижевника и „источнога и западнога вјерозакона“ на њему пишу; 3. да се *х* пише свуда где му је по етимологији место, јер га народ обадве вере по јужним крајевима говори; 4. да се *х* на крају генитива мн. именица не пише (Хрвати су га тада писали); 5. да се место самогласног *р* не пише ни *ар* ни *ер*, како су писали Хрвати, већ само *р*, како пишу Срби. Договор се завршава речима:

„Ако да Бог, те се ове мисли наше у народу приме, ми смо увјерени, да ће се велике сметње књи-

жевности нашој с пута уклонити, и да ћемо се к правоме јединству приближити“.

Потписници споразума одредили су Вука да напише упутства за примену споразума, и он је написао „Главна правила за јужно нарјечје“. Чињеница да је овај договор био у Бечу, где је Вук стално живео, да садржина договора и наведени разлози уствари претстављају његове погледе и да је њему поверена израда „Главних правила“ показује колики је он углед уживао и колико је његов дотадашњи реформаторски рад био отсудан за утврђивање данашњег књижевног језика и код Хрвата. У томе је велику улогу одиграло II издање његова Рјечника, који је и код Хрвата постао као неко еванђеље за свакога ко је хтео да правилно говори и пише народним језиком. Из године у годину растао је број књижевника који су писали лепим штокавско-јекавским наречјем, нарочито за време рада бискупа Штросмајера на југословенском јединству. Године 1880 „Југославенска академија знаности и умјетности“ почела је издавати велики „Рјечник хрватскога или српскога језика“, под редакцијом Вукова ученика Ђ. Даничића, који је тада био и секретар Академије. Као веран следбеник и помагач Вуков, Даничић се прихватио врло значајног и тешког посла: да настави и допуни Вуков локсикографски рад састављања једног обимног речника који ће обухватити све језичко благо поцрпено из српских и хрватских књига од најстаријих времена до данас. После Даничићеве смрти тај посао су наставили други хрватски научници: М. Ваљавец, П. Будмани и Т. Маретић. И досад је изашло 12 књига, а биће их још свакако 3. Али Даничићев речник, због своје гломазности и дуготрајне израде, као и због тога што је више историски речник, а много мање речник савременог језика, није могао подмирити свакодневне практичне потребе. Зато је учени лингвист д-р Иван Броз, један од најватренијих Вукових следбеника, израдио „Рјечник хрватског језика“, који је после његове преране смрти довршио и 1901 издао у 2 књиге његов ујак, каноник д-р Ф. Ивековић. Уредник у предговору објашњава да му је дао име Рјечник хрватског језика а не и српског, „јер су га списали и на свијет издали Хрвати“, а уствари је то Вуков рјечник, само проширен и модернизован. Он је, пре свега, попуњен

речима из свих Вукових и Даничићевих дела, затим из М. Ђ. Милићевића и Његоша, из „Хрватских (тј. муслиманских) народних пјесама“ у издању Матице хрватске и из збирке речи проте Јована Богдановића. Деведесетих година прошлог века Вуков књижевни језик је победио у Хрватској, захваљујући делима најбољих хрватских књижевника који су њим писали, а највише научним радовима и ауторитету проф. Т. Маретића, највећег Вуковца међу Хрватима. Зато је и хрватска влада била принуђена да Вуков правопис уведе као званични правопис у школе и администрацију. По њеном налогу нови Хрватски правопис саставио је д-р И. Броз, који је у циљу популаризовања и утврђивања Вукова књижевног језика у Хрватској узео је на себе и састављање овога речника, чиме је Вукову намеру наставио и досада најпотпуније остварио.

У томе погледу код Срба је мање урађено, можда зато што су они осећали мању потребу у томе, пошто већина њих говоре тим језиком још измалена. Место да се педесетогодишњица II издања Вукова Рјечника обележи потпунијим и савременијим речником, српска држава је 1898 год. издала само III издање Српског рјечника, које није ништа друго до II издање, измењено само утолико што је допуњено Вуковим речима које су нађене записане на његовом личном примерку II издања, и што су извршена нека техничка усавршавања. И најзад, стара југословенска држава је још мање одмакла у том погледу: она је 1934 год. штампала IV издање Вукова Рјечника, што је уствари префотографисано III издање. Па ипак, поред двојезичних речника, већином за школску употребу, појавио се 1936 „Речник српскохрватског књижевног језика“ д-ра Луја Бакотића, као његово приватно издање. Ово је први покушај да се да речник савременог књижевног језика нашег, у коме се одавно осећа велика потреба, и он је, и поред свих мана и недостатака, разумљивих код једног нестручњака, ту потребу прилично подмирио. Али је Српска академија наука, одмах по своме оснивању, преузела на себе рад на прикупљању грађе за велики речник нашега језика, и тај је посао почео 1894 и до данас је прикупљено преко 3 милиона листића с речима и њиховим разним значењима, како из писаца српских и хрватских за последњих 150 година, тако и из разних крајева наше земље. Због ратова штампање речника није могло почети раније, али од пре четири године

Институт за српски језик Српске академије наука врло интензивно ради на сређивању речничке грађе и на обради значења речи, тако да се можемо надати да ће идуће године почети штампање овога толико потребног и тако дуго очекиваног речника.

Ако се данас мисаоно обазремо у назад за сто година, видећемо да је стварање и утврђивање савременог српскохрватског књижевног језика ишло споро и тешко, јер је требало отклонити велике сметње, и код Срба и код Хрвата. Што је тај језик постао својина оба народа, заједничко изражајно средство њихове књижевности и свеопште културе, велика заслуга припада Вуку Караџићу и његовим делима, а пре свега његову Рјечнику. Данас, сто година после другог издања његова, наш књижевни језик постао је наша највећа заједничка културна тековина, исто онако као што је Нова Југославија постала заједничка, неразрушива народна држава. Сви покушаји неких псеудонаучника још пре рата да докажу како су српски и хрватски посебни језици, сви њихови напори да за време покојне Независне државе хрватске исфабрикују нарочит хрватски књижевни и државни језик пропали су, јер су се разбили о здраву свест народну. Они нису успели, нити ће икад успети зато што наш књижевни језик није нека натурена вештачка творевина, већ језик који има свој корен у живом народном говору, из кога стално црпе снагу, језик који се читаву стотину година богатио и усавршавао кроз дела најбољих књижевника и научника, и хрватских и српских.

Нека ови редови, посвећени стогодишњици II издања Вукова Рјечника послуже не само као признање и захвалност великом Тршићанину, већ и као потстрек свима који су позвани да својски настану на томе да се Вуков лексикографски рад снажно настави, у најширем обиму и с најпотпунијим научним апаратом, како би се што пре почео штампати не само велики речник нашег језика, већ и један мањи, практичан речник савременог књижевног језика, који би био верна слика и његова садашњег стања, и његова развитка за последњих сто педесет година, од Доситеја, Вука и Прерадовића до данас. Тако ће се најбоље извршити програм који је Вук изнео у горе цитираном позиву на претплату за I издање Рјечника и прославити стогодишњица II издања његова.

Милош С. Московљевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Неопходно је да се позабавимо са поред чисто тектонским елементима које добијемо из данашњег положаја слојева, поново са фацијама у којима су развијене стене на томе терену.*

Сажимање је једна од врлина писања кад год може да се изврши без штете по јасност и граматичку правилност. У горњој реченици оно је, међутим, извршено на рачун и граматичке правилности и јасности. Са поред чисто тектонским не може да се каже, јер предлог *са* захтева инструментал, а поред — генитив, па зато не могу бити стављени једновремено уз исти облик именице. Даље, између предлога и именице пред којом стоји — не може се уметати друга реч сем атрибута, који с именицом чини целину. Глагол добијемо у свршеном виду овде је такође рђаво употребљен, јер означава радњу тренутну, док је свакако имао трајно, односно учестало значење. И најзад, предлог *са* неправилно је употребљен, јер позабавити се тражи инструментал без предлога.

Исправљен текст гласио би простије:

Неопходно је да се позабавимо не само чисто тектонским елементима које добијамо из данашњег положаја слојева него и фацијама у којима су развијене стене на томе терену.

2. *Израђена је специјална експериментна техника.*

На основу претходно добијених експериментних налаза.

. . . има дејство на бронхну мускулатуру.

. . . кисеоника кога треба давати;

дијагнозна страна;

ресекован.

Све ове реченице, изрази и речи налазе се на неколико страна једног угледног медицинског часописа. Сви ти изрази разликују се од оних који су досад употребљавани за исте

појмове; сви показују похвалну тежњу наших лекара да поправе нашу медицинску терминологију, и сви су — погрешни, јер су противни духу нашег језика и дугогодишњој општој употреби.

Да пођемо редом.

Експериментни, бронхни и дијагнозни погрешни су зато што су противни правилу које је освештано дугом и општом употребом да стране придеве примамо с готовим наставком. Ми смо те придеве примили готове, а нисмо их правили од именица од којих су изведени. С потпуним (страним и њему додатим нашим) наставком они одавна гласе; бронхијални, експериментални и дијагностички. Није потребно враћати те придеве на страну етимологију, и на туђу основу, односно туђу именицу, додавати наш наставак. Ни сами лекари то не чине увек. Који од њих каже летан место леталан? Који каже морбан место морбидан, виран место вирилан, операн м. оперативан, стеран место стерилан? И кад су све те придеве оставили на миру, зашто су се окомили на оно неколико придева које су „посрбили"?

У истом броју поменутог часописа имамо и глаголски придев ресекован. Глагол ресековати не постоји у српском, те од њега не можемо правити ни придев. Реч је још нова, примљена првобитно у облику ресецирати, и немамо разлога да то мењамо кад тај страни наставак за инфинитив имамо и у другим, добрим речима, као телефонирати (В. Граматику Михаила Стевановића, стр. 117). И да ли и сами ти творци новог медицинског језика говоре и пишу: „Леш је затим секован" или: „Леш је затим сециран"? Ако је добро сецирати, онда мора бити добро и ресецирати.

У истом броју истог часописа налази се, међутим, израз кисеоник кога треба давати. Да ли је и то плод реформаторског духа? По досадашњој граматици било је правилно који треба давати.

Тренутак у коме су објављене те новотарије врло је опасан, јер баш сада се убрзано ради на изради медицинског речника, те прети опасност да у њему не буде више оваквих појава.

3. *Светско тржиште ништа не прашта, најмање незнање.*

Опет један случај претераног сажимања, управо изостављања потребних речи. Значење горње реченице је ... најмање не прашта незнање, што би, пошто се овакве две негације потиру, могло да значи: ... највише прашта незнање. Међутим писац је хтео да каже:

Светско тржиште ништа не прашта, а најмање прашта незнање.

4. *То се ... види из писма генерала Томашевића ... у коме захваљује владици Петру на учешћу у ослобођењу Боке и шаље генерала Милутиновића да је заузме.*

По оваквој стилизацији излази да се и генерал Милутиновић такође шаље у писму, што писац свакако није хтео да каже. Изостављене су речи јавља да испред шаље.

5. *По казивању мештана у бунарима, већ на седмом метру, налазе се исти слојеви.*

По тексту казивање потиче од мештана у бунарима. Међутим, они су могли бити спасени да је запета померена за две речи унапред, после мештана, где јој и јесте место. Тај израз је изван главне (првобитне) мисли, као и изрази: на основу наведенога, по мом мишљењу, на сваки начин итд. Запета после бунарима није била неопходна, и утолико је то мање што би се и после прве померене запете могла створити двосмисленост. Зато би најјасније било написано:

По казивању мештана, у бунарима се већ на седмом метру налазе исти слојеви.

Бунарима је сад тесно везано с енклитиком се, брзо се изговара једна реч за другом, те читалац и не помишља да оно што иде даље веже с мештанима.

6. *Супротно овоме што смо ми нашли, С. и Ф. хладећи канцерозне болеснике који су поред осталог испитивали и крвну слику и нашли да еритроцити мало опадају, док мукоцити расту — неутрофили преовлађују.*

Став уопште нема главне реченице; даље, који налази се одмах иза болесника, тако да читалац мора да помисли да су они испитивали крвну слику, иако им свакако није било до тога. Да би се добила главна реченица, мора

се изоставити *и* испред нашли, а после нашли додати *су*. Мора се променити и ред речи, да би се отклонила овде недопуштена близина релативне реченице. Ради веће јасности може се, без штете по смисао, изоставити и поред осталог. Овако преправљен став гласио би:

Супротно овоме што смо ми нашли, С. и Ф., који су, хладећи канцерозне болеснике, испитивали и крвну слику, нашли су да еритроцити мало опадају, док мукоцити расту — неутрофили преовлађују.

Остала је нејасна реченица неутрофили преовлађују, јер лаик не може да зна да ли неутрофили преовлађују насупрот мукоцитима или црта треба само ближе да одреди како мукоцити расту. Конструкције са цртом треба употребљавати само тамо где доприносе јасности; где, као овде, чине израз неодређеним, не треба их употребљавати.

7. Опет морамо да се вратимо на погрешно стављање енклитике, иако је о њој било речи у књ. II, св. 1—2, стр. 69. Ево неколико нових примера:

Дужина (на морском дну око 4,5 м) јој је два пута већа од ширине.

Једино што је канцелар постигао, а то није било тако тешко, је договор са Шумахером да ће итд.

Непокретна добра — комунице — су недељиве.

Кад Маре пошла је на Сустјепан.

Свуда се овакво стављање енклитика могло лако избећи, изузев у последњем случају, где је у стиху, који би се морао прерадити. Правилно би било:

Дужина јој је (на морском дну око 4,5 м) једва двапут већа од ширине.

Једино што је канцелар постигао, а то није било тако тешко, био је договор итд.;

Непотребна добра — комунице — недељива су.

У овом последњем случају у оригиналу стављен је прирок у женски род да би се сложио с речју уметнутом између црта; међутим она је уметнута, изван је првобитне мисли, те се прирок на њу не односи и не треба га с њом слагати.

8. *Међутим, једно време питање манастира, изгледа да није покретано.*

У наносу реке изнад села, закључили смо на основу већег броја пробног испирања, да се злато и платински метали јављају углавном у истим односима.

Отац и мати помрли су од старости. Један брат, мисли, да је умро од рака стомака.

У све три горње реченице имамо уметнуту реченицу претворену у главну због сувишне свезице да. Преправљене, ове реченице би правилно гласиле:

Међутим, питање манастира, изгледа, једно време није покретано.

У наносу реке изнад села, закључили смо на основу већег броја пробних испитивања, злато и платински метали јављају се у истим односима.

Отац и мати помрли су од старости. Један брат, мисли, умро је од рака стомака.

Св. П.

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 200 дин., цена поједином броју је 40 дин. Плетплату слати Научној књизи (Кнез-Михаилова 40/IV) на чек. рачун бр. 101-9018115. Рукописе слати Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд.